

Bērnu aizsardzības
centrs

Vadlīnijas institūcijām,
kuras par bērnu
izdarītajiem pārkāpumiem
ir tiesīgas veikt
administratīvā pārkāpuma
procesu

Rīga, 2025

Saturs

Ievads.....	2
1. Tiesiskais regulējums.....	3
2. Vispārējie principi.....	14
2.1. Bērna līdzdalības princips.....	14
2.2. Bērna labāko interešu princips.....	15
2.3. Cieņa.....	16
2.4. Diskriminācijas aizlieguma princips.....	16
2.5. Taisnīguma princips.....	16
3. Bērna attīstības vecumposms: pusaudzība.....	19
4. Komunikācija ar bērnu.....	22
5. Bērns, kurš ir izdarījis administratīvo pārkāpumu.....	24
6. Starpinstitucionālā sadarbība.....	30
6.1. Starpinstitucionālās sadarbības normatīvais ietvars.....	30
6.2. Sadarbības nozīme bērnu likumpārkāpumu mazināšanā.....	31
7. Policijas darbinieka saskarsme ar bērnu.....	34
7.1. Bērna saskarsme ar amatpersonu policijas iecirknī.....	39
7.2. Bērns administratīvajā komisijā.....	42
8. Bērna uzvedības cēloņu noteikšana.....	46

Ievads

Saskaņā ar Iekšlietu ministrijas sagatavoto pārskatu par situāciju nepilngadīgo noziedzības jomā, nepilngadīgo tiesību pārkāpumiem un noziedzīgos nodarījumos cietušajiem bērniem, 2023. gadā valstī tika uzsākti 8208 administratīvā pārkāpuma procesi par nepilngadīgo izdarītajiem pārkāpumiem. No tiem 6780 procesi bija pret nepilngadīgām personām vecumā no 14 līdz 17 gadiem.¹

Lai gan tika daudz diskutēts par atteikšanos no administratīvā naudas soda piemērošanas bērniem un šobrīd spēkā esošais tiesiskais regulējums paredz primāri bērniem piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, atsakoties no administratīvo sodu piemērošanas, Bērnu aizsardzības centra (turpmāk – Centrs) veiktajā informācijas apkopošanā no bērnu aprūpes iestādēm saskaņā ar Ministru kabineta 2023. gada 19. decembra noteikumos Nr. 784 “Bērnu aizsardzības centra nolikums” (turpmāk – Nolikums) 3.6. punktā noteikto un pamatojoties uz Nolikuma 5.3. apakšpunktā noteikto, lūdza sniegt informāciju par bērnu aprūpes iestādēs dzīvojošajiem bērniem piemērotajiem administratīvajiem sodiem 2023. un 2024. gadā. Centra “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērnu aprūpes iestādēs dzīvojošajiem bērniem 2023. un 2024. gadā” apkopojumā secināts, ka 5 bērnu aprūpes iestāžu 9 bērniem (11 pārkāpumi) 2023. gadā un 7 aprūpes iestāžu 11 bērniem (13 pārkāpumi) 2024. gadā piemērots administratīvais sods – naudas sods vai brīdinājums, uzliekot par pienākumu atlīdzināt procesuālos izdevumus. Iepriekš minētais pamatā attiecas uz institūciju prakses un bērna centrētās pieejas pilnveidošanu.

Administratīvā pārkāpuma process reizēm var būt viens gadījums bērna vai jaunieša dzīvē, kura sekas sasniedz mērķi – radīt bērnam vai jauniešim izpratni par to, kas seko, ja tiek veikts pārkāpums un veicināt turpmāku pārkāpumu nepieļaušanu. Tomēr, ja bērnam ir konstatējami uzvedības riski vai bērns jau ir pārkāpis likumu vairākkārt, visbiežāk tas liecina par to, ka bērns pats iepriekš sastapies ar savu tiesību pārkāpumu. Iespējams, ka bērnam nav bijusi nodrošināta attīstību veicinoša un atbalstoša vide vai arī pieaugušie, kuru pienākumos ir gādāt, lai bērni nenonāktu riska situācijās vai veiksmīgi izkļūtu no tām, nav reaģējuši atbilstoši bērna vajadzībām. Likuma pārkāpums vai bērna asociāla uzvedība ir simptomi – bērna reakcija uz kādu laiku ieilgušām problēmām, ar kurām viņš pats saviem spēkiem nav spējis tikt galā.²

Arī tad, ja bērns ir veicis likuma normu pārkāpumu ir jānodrošina bērnu tiesību aizsardzības subjektiem: pašvaldības policijas darbinieku, kuri strādā ar bērniem un ģimenēm, pašvaldības administratīvās komisijas priekšsēdētāju, priekšsēdētāja vietnieku un locekļu vai pašvaldības administratīvās komisijas bērnu lietu apakškomisijas priekšsēdētāju, priekšsēdētāja vietnieku un locekļu un Valsts policijas amatpersonām, kuras strādā ar bērniem individuālu pieeju likumpārkāpumu izdarījušiem bērniem, lai izprastu bērna veiktā likumpārkāpuma patiesos cēloņus.

¹ Iekšlietu ministrijas pārskats par nepilngadīgo noziedzības stāvokli un noziedzīgos nodarījumos cietušajiem bērniem 2023. gadā. Pieejams: <https://www.vp.gov.lv/lv/publikacijas-un-parskati>

² I.Kronberga, Ž.Zarmatēns. Pētījums “Bērniem draudzīga tiesiskā vide Latvijā: fokusā – likumpārkāpumu prevencija”. PROVIDUS, (2012). 18.lpp.

1. Tiesiskais regulējums

Latvijas Republikas Satversmes 110. pantā noteikts, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.

Latvijā bērnu veikto likumpārkāpumu, par kuru izdarīšanu paredzēta administratīvā atbildība, izskatīšanas kārtību regulē trīs dažādi likumi: Administratīvās atbildības likums³, likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem"⁴ un Bērnu tiesību aizsardzības likums.⁵ Savukārt, lai veiktu administratīvā pārkāpuma procesu, kā arī īstenotu likumā "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" noteikto uzdevumu izpildi, Pašvaldību likuma 24. pantā noteikts⁶, ka pašvaldības dome izveido pašvaldības administratīvo komisiju (turpmāk – Komisija) vismaz piecu cilvēku sastāvā. Dome var izveidot pašvaldības administratīvās komisijas apakškomisijas.

Administratīvās atbildības likuma 6. pants nosaka, ka nepilngadīgajiem vecumā no 14 līdz 18 gadiem par administratīvo pārkāpumu izdarīšanu piemēro **audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus**. Administratīvo sodu nepilngadīgajam vecumā no 14 līdz 18 gadiem piemēro, ja audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošana konkrētajā gadījumā nav lietderīga. Administratīvās atbildības likums nosaka to, ka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana bērniem ir **primāra** pār administratīvo sodīšanu, tomēr neizslēdz arī administratīvo atbildību.⁷

Komisija ir domes izveidota koleģiāla institūcija, kuras mērķis ir administratīvā pārkāpuma procesa veikšana, kā arī likumā "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" noteikto uzdevumu izpilde.⁸ Komisijas darbības tiesiskais pamats ir Pašvaldību likums, Administratīvās atbildības likums, likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem", kā arī citi normatīvie akti, domes lēmumi un pašvaldības nolikumi. Komisija un apakškomisija ir lemttiesīga, ja tajā piedalās ne mazāk kā puse tās sastāva.

Pašvaldības profilakses lieta

Bērna vai jaunieša izdarīta pārkāpuma gadījumā vienmēr būtu jāmeklē cēlonis, kāpēc bērns izdarīja likumpārkāpumu un kas ir tie faktori, kuri viņu uz to pamudināja. Jēgpilna administratīvā pārkāpuma procesa noslēgumā būtu jābūt redzējumam, par turpmāk veicamajām darbībām, lai bērns mainītu savu uzvedību un turpmāk spētu sociāli vēlami iekļauties sabiedrībā, atkārtoti neizdarot likumpārkāpumus.

Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka profilaktisko darbu ar nepilngadīgajiem likumpārkāpumu novēršanai. Saskaņā ar šī likuma 58. pantu, valsts iestāžu uzmanības lokā pamatā nonāk tie bērni, kuru uzvedība jau ir rezultējusies ar likumpārkāpumu, jo ir noteikts, ka pašvaldība profilakses lietu iekārto un uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādā katram bērnam, kurš:

1) izdarījis noziedzīgu nodarījumu;

³ Administratīvās atbildības likums. Latvijas Vēstnesis, 225, 14.11.2018. <https://likumi.lv/ta/id/303007>

⁴ Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem". Latvijas Vēstnesis, 168, 19.11.2002. <https://likumi.lv/ta/id/68489>

⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likums. Latvijas Vēstnesis, 199/200, 08.07.1998. <https://likumi.lv/ta/id/49096>

⁶ Pašvaldību likums. Latvijas Vēstnesis, 215, 04.11.2022. <https://likumi.lv/ta/id/336956>

⁷ Administratīvās atbildības likums. Latvijas Vēstnesis, 225, 14.11.2018. <https://likumi.lv/ta/id/303007>

⁸ Pašvaldību likums. Latvijas Vēstnesis, 215, 04.11.2022. <https://likumi.lv/ta/id/336956>

- 2) atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, bet sods nav saistīts ar brīvības atņemšanu;
- 3) atbrīvots no kriminālatbildības;
- 4) atbrīvots no ieslodzījuma vai soda izciešanas vietas;
- 5) izdarījis Krimināllikumā paredzētās prettiesiskās darbības pirms 14 gadu vecuma sasniegšanas;
- 6) vairāk nekā divas reizes izdarījis administratīvo pārkāpumu;
- 7) ubago, klaiņo vai veic citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. panta trešo daļu, arī Valsts policija var ņemt profilaktiskajā uzskaitē bērnus, kas izdarījuši likumpārkāpumus, kā arī citus bērnus, kuriem pašvaldībā iekārtota profilakses lieta, ja izstrādātā uzvedības sociālās korekcijas programma paredz policijas līdzdalību konkrētajā lietā. Ja pārkāpumu ir izdarījis bērns vecumā no 11 līdz 14 gadiem, institūcija (amatpersona) pārbauda faktus par pārkāpumu Administratīvās atbildības likuma noteiktajā kārtībā un izlemj jautājumu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu.⁹ Vairumā pašvaldību profilakses lietu iekārto un uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmu izstrādā un realizē sociālo dienestu speciālisti, sociālie darbinieki vai sociālie pedagogi.¹⁰

Vienlaikus Bērnu tiesību aizsardzības likuma 73. panta pirmajā daļā un 58. pantā nav tieši minēts, kura no pašvaldības iestādēm veic likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem. Praksē, visbiežāk, tieši sociālais dienests tiek minēts kā iestāde, kurai uztic likumpārkāpumu profilakses lietu vešanu, jo pašvaldības sociālā dienesta darbība ir vērsta uz sekmīgu bērnu tiesību nodrošināšanu.

Likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem veic pašvaldība sadarbībā ar bērnu vecākiem, izglītības iestādēm, Valsts policiju, Valsts probācijas dienestu, ja bērns ir probācijas klients, sabiedriskajām organizācijām un citām iestādēm, tādējādi nodrošinot bērnu tiesību aizsardzības jomas **starpdisciplināro formu**.¹

Bērna tiesības laikā, kad viņš ir aizturēts par administratīvo pārkāpumu vai noziedzīgu nodarījumu, apcietināts, arestēts vai atrodas brīvības atņemšanas vietā, nosaka likumi, kas paredz administratīvo atbildību, kā arī reglamentē kriminālprocesu un soda izciešanu - kā noteikts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 57. panta otrajā daļā.¹¹

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi

Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" ir normatīvais akts, kurš tieši vērsts uz nepilngadīgo justīcijas mērķu sasniegšanu pēc būtības. Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" ir speciālais normatīvais akts, kurā nepilngadīgajām personām ir paredzētas tādas sankcijas, kuras vērstas nevis uz sodīšanu, bet uz bērna kā vēl nenobriedušas personības attīstību gadījumos, kad konstatēti pietiekami nopietni riski, kas liek domāt par noteikta veida reakcijas nepieciešamību.¹²

⁹Administratīvās atbildības likuma 119.pants pirmā un otrā daļas. Administratīvā pārkāpuma nepieļaujošie apstākļi. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/303007-administrativas-atbildibas-likums>

¹⁰Vadlīnijas nepilngadīgo uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmas izveidei, Autori: Biedrība „Latvijas Pašvaldību mācību centrs” un tās pieaicinātie eksperti Kaija Muceniece, Iveta Kreišmane, Ilona Reinholde un Daina Vanaga, 2012. gads.

¹¹Bērnu tiesību aizsardzības likuma 57. pants.

¹²I.Kronberga, Ž.Zarmatēns. Pētījums “Bērniem draudzīga tiesiskā vide Latvijā: fokusā – likumpārkāpumu prevencija”. PROVIDUS, (2012), 26.lpp.

Likuma "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 1. pantā ir definēti trīs mērķi. Proti, likums paredz, ka tam ir jākalpo, lai bērnam nostiprinātos un veidotos vērtības, kas ir atbilstošas sabiedrībai nepieciešamajām, orientētu bērnu uz tādām darbībām, kas nav pretlikumīgas, bērnus ar sociālās uzvedības novirzēm būtu iespējams integrēt sabiedrībā.¹³

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi valstī paredz iespēju alternatīvā veidā (ārpus krimināltiesību sistēmas) reaģēt uz bērnu likumpārkāpumiem.

Saskaņā ar likumā "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 6. panta pirmo daļu, bērnam ir iespējams piemērot šādus audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus:

- 1) izteikt brīdinājumu;
- 2) uzlikt par pienākumu atvairties cietušajām personām, ja tās piekrīt tikties ar vainīgo;
- 3) nodot bērnu galvojumā vecākiem vai aizbildņiem, kā arī citām personām, iestādēm vai organizācijām;
- 4) uzlikt par pienākumu ar savu darbu novērst radītā kaitējuma sekas;
- 5) bērnam, kurš sasniedzis 15 gadu vecumu un kuram ir ienākumi, - uzlikt par pienākumu atlīdzināt nodarīto zaudējumu;
- 6) noteikt uzvedības ierobežojumus;
- 7) uzlikt par pienākumu veikt sabiedrisko darbu;
- 8) ievietot bērnu sociālās korekcijas izglītības iestādē¹⁴;
- 9) probācijas novērošana.¹⁵

Šos noteiktos audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus var piemērot kā pamata piespiedu līdzekļus, tomēr vēl pastāv iespēja papildus bērnam uzlikt par pienākumu ārstēties no alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu vai citādas atkarības.¹⁶

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi tiek piemēroti, izvērtējot, cik smags ir bērna izdarītais likumpārkāpums. Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" kopumā **nosaka vērtēt** nodarījuma un pārkāpuma motīvus, raksturu un cēloņus, bērna vecumu un dzīves apstākļus, viņa līdzdalības pakāpi nodarījumā, kā arī uzvedību izglītības iestādē vai darbavietā un sadzīvē, līdz ar to arī tuvoties bērna personībai un attīstībai.¹⁷

Nodarījuma pārbaudes materiāliem un krimināllietām, kuras tiek gatavotas nosūtīšanai uz tiesu jautājuma izlemšanai par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu, pievienojami šādi dokumenti:

- 1) izziņu no sodu reģistra par bērna (kurš sasniedzis 14 gadu vecumu) agrāk izdarītajiem likumpārkāpumiem;
- 2) izziņu no ģimenes ārsta par bērna veselības stāvokli;
- 3) raksturojumu no izglītības iestādes, ja bērns apmeklē izglītības iestādi, vai darbavietas, ja bērns strādā;

¹³ Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 1. pants.

¹⁴ Par audzinoša rakstura līdzekļu piemērošanu bērniem pārejas noteikumu 6. pants nosaka, ka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa — ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē — izpilde tika izbeigta 2022. gada 1. jūlijā, un to nepiemēro no 2022. gada 1. jūlija līdz 2024. gada 31. decembrim.

¹⁵ 2022. gada 23. jūnijā spēkā stājušies grozījumi likumā "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem", kas paredz jauna audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa - probācijas novērošana - piemērošanu no 2023. gada 1. janvāra. Arī grozījumi Valsts probācijas dienesta likuma, 11.² pantā, kas attiecas uz audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa — probācijas novērošana — izpildi, stājas spēkā 2023. gada 1. janvārī.

¹⁶ Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 7. panta 2. daļa.

¹⁷ Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 8. pants.

4) izziņu no pašvaldības sociālā dienesta par bērna sadzīves apstākļiem.¹⁸

Savukārt, likuma "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 16. panta 3. daļa nosaka, ka minētie dokumenti ir pievienojami arī administratīvā pārkāpuma lietai vai pārkāpuma pārbaudes materiāliem, ja tiem ir nozīme lietas pareizā izlemšanā. Dokumentus pievieno lietai, ja tiem ir nozīme lietas pareizā izlemšanā. Ne visās lietās, lai pieņemtu lēmumu, būs nepieciešams iegūt ziņas, piemēram, par bērna veselības stāvokli vai par sadzīves apstākļiem, tāpēc amatpersonai **katrā konkrētajā gadījumā** būs **jāizvērtē**, vai lietai ir jāpievieno kādi no likumā minētajiem dokumentiem. Šos dokumentus pieprasa institūcija (amatpersona), kas pilnvarota uzsākt lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā vai izskatīt administratīvā pārkāpuma lietu. Pienākums pieprasīt visus nepieciešamos dokumentus gulstas uz amatpersonu, kas ierosina administratīvā pārkāpuma lietu. Taču vienlaikus tiek nodrošināta iespēja arī administratīvajai komisijai, ja nepieciešams, pieprasīt šos dokumentus, ja, piemēram, atsūtītajai lietai nav pievienoti visi nepieciešamie dokumenti.¹⁹

Centra ieskatā šādu ziņu iegūšana, uzsākot administratīvā pārkāpuma procesu vai izskatot administratīvā pārkāpuma lietu, ir vērtējama kā labā prakse, jo ziņas var iezīmēt cēloņus, kādēļ bērna uzvedība ir sabiedrībai nepieņemama. Vienlaikus iepriekš minētais neparedz ziņu obligātu pieprasīšanu administratīvo pārkāpumu lietās. Tādējādi šādu ziņu iegūšanas nepieciešamības izvērtēšana ir amatpersonas, kas uzsāk lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā vai izskata administratīvā pārkāpuma lietu, kompetencē, nodrošinot individuālu pieeju katram bērnam un pārkāpuma veidam. Šādas atsevišķi apkopotas ziņas var iezīmēt bērna uzvedības cēloņus, (skatīt šo vadlīniju 8. nodaļu) taču tikpat iespējams, ka šajās izziņās nozīmīgi fakti neparādās.

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus bērnam tiesīga piemērot tikai pašvaldības administratīvā komisija vai tās izveidota apakškomisija.

Rūpīgi iedziļinoties* bērnu uzvedības problēmu cēloņos un pamatojoties uz noskaidroto informāciju, piemēro bērna interesēm atbilstošāko audzinoša rakstura piespiedu līdzekli.

Šos audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus bērnam ir tiesīga piemērot pašvaldības administratīvā komisija administratīvā pārkāpuma procesa nodrošināšanai pašvaldībā.²⁰

1. izteikt brīdinājumu;
2. uzlikt par pienākumu atvairinoties cietušajām personām, ja tās piekrīt tikties ar vainīgo;
3. nodot bērnu galvojumā vecākiem vai aizbildņiem, kā arī citām personām, iestādēm vai organizācijām;
4. uzlikt par pienākumu ar savu darbu novērst radītā kaitējuma sekas (no 15 g.v.);
5. noteikt uzvedības ierobežojumus:
 - uzlikt par pienākumu piedalīties sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmās;
 - uzlikt par pienākumu turpināt pamatizglītības iegūšanu;

¹⁸Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 16. pants.

¹⁹Likumprojekta „Grozījumi likumā „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <https://ej.uz/fva2>

²⁰Administratīvās atbildības likuma 152. pants.

* darbības, kas tiek veiktas ar īpašu uzmanību, precizitāti un apzinīgu attieksmi par bērnu. Izmantojot dažādas metodes un pieejas, kuras pēta, analizē, cenšas izprast būtību.

- uzlikt par pienākumu ierasties uz konsultāciju pie psihologa, ārsta vai cita speciālista.²¹

Atbilstoši likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 5. panta pirmajā daļā noteiktajam tiesa piemēro audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus krimināllietās, vai izbeigta kriminālprocesa gadījumos, kā to nosaka likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 5. panta otrā daļa. Tāpat tiesa izskata pašvaldības administratīvās komisijas lūgumu piemērot bērnam tādus audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, kuru piemērošana nav tās kompetencē.²² Izvērtējot bērna izdarīto pārkāpumu, pašvaldības administratīvā komisija bērnam var piemērot arī administratīvo sodu.

Brīdinājums

Piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli bērnam ir rūpīgi jāizvērtē katra gadījuma individuālos apstākļus un bērna personības attīstību. Brīdinājuma būtība ir izskaidrot bērnam viņa nodarījuma raksturu, kaitējumu un tiesiskās sekas, kas iestāsies tā atkārtotas izdarīšanas gadījumā.²³ Gadījumos, kad bērna pārkāpuma cēloņi ir saistīti ar dziļākām sociālām problēmām, piemēram, vardarbību ģimenē vai atkarībām, audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis brīdinājums nav uzskatāms par piemērotu, jo tas nerasniedz preventīvo un tiesiskās audzināšanas mērķi. Šādās situācijās efektīvāk būtu izvēlēties citu audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, piemēram, uzvedības ierobežojumi. Savukārt tajos gadījumos, kad pārkāpuma raksturs nav asociāls un bērna rīcība nav bijusi apzināti kaitnieciska – piemēram, sīks ceļu satiksmes noteikumu pārkāpums vai rotaļīga uzvedība bez ļauna nolūka –, brīdinājums var kalpot kā pietiekams audzinošs līdzeklis. Vienlaikus jāņem vērā arī bērna vecums un briedums, un, ja pārkāpums ir maznozīmīgs, saskaņā ar Administratīvās atbildības likumu, piemērotāks var būt mutvārdu aizrādījums, tādējādi nodrošinot samērīgu un bērna attīstībai atbilstošu reakciju. Vienlaikus uzsverams, ka saskaņā ar Administratīvās atbildības likuma 11. panta pirmo daļu amatpersona ir arī tiesīga izvērtēt pārkāpumu un konstatējot, ka tas ir maznozīmīgs, ir tiesīga arī neuzsākt administratīvā pārkāpuma procesu.

Piemēram, bērnam par vardarbību pret citu bērnu kā audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis nebūs piemērots brīdinājums, ja, apkopojot informāciju secināms, ka bērna uzvedības problēmu cēlonis ir vardarbības pieredze un atkarību problēmas ģimenē. Brīdinājums kā sods šajā gadījumā nerisina bērna uzvedības problēmu cēloņus un nav efektīvs, jo netiek sasniegts audzinoša rakstura preventīvais mērķis – atturēt bērnu no jauniem līdzvērtīgiem pārkāpumiem, veidojot bērnam izpratni par šādas rīcības kaitīgo ietekmi uz veselīgu savstarpējo attiecību veidošanu un tālākajām dzīves perspektīvām. Efektīvāks audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis būtu uzvedības ierobežojumi bērnam.

Piemēram, bērnam, kurš ir šķērsojis brauktuvi pie sarkanās gaismas vai izvedis suni pastaigā bez pavadas, kā reakcija uz jau notikušiem un neatgriezeniskiem notikumiem, administratīvo pārkāpumu veikušam nepilngadīgajam bērnam var piemērot brīdinājumu, jo pārkāpuma raksturs un izdarīšanas apstākļi neliecina par asociālu uzvedību.

²¹ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 6. panta otrā daļa, nosaka par pārkāpumu var piemērot šā panta 1., 2., 3., 4., 5. un 6.1 punktā minētos audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus.

²² Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 33. panta 2.1 daļa.

²³ Agra Reigase. 2003. Kā vērtēt audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus bērniem. Jurista vārds. Nr.4 (262).

Piemēram, bērns kompānijā ar citiem bērniem ar sniega pikām meta pedagogam. Šo pārkāpumu var kvalificēt kā sabiedriskās kārtības traucēšanu²⁴, par ko komisija bērnam var piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli – brīdinājumu. Konkrētajā gadījumā, komisijai būtu ieteicams ņemt vērā un izmantot likumā paredzēto iespēju atbrīvot bērnu no atbildības par **maznozīmīga pārkāpuma gadījumā**, ja nepieciešams aprobežojoties ar mutvārdu aizrādījumu, ņemot vērā bērnu vecumposma īpatnības un to, ka bērni vēl tikai veido savu uzvedības modeli un iepazīst sabiedrībā pieņemtās normas un robežas.²⁵

Uzlikt par pienākumu atvainoties cietušajām personām, ja tās piekrīt tikties ar vainīgo

Piemēram, bērnam ir izveidojies konflikts ar pedagogu, kā rezultātā pedagogs vērsās policijā ar iesniegumu par bērna nepieņemamo uzvedību un bērnam bija uzliktas par pienākumu atvainoties cietušajam pedagogam par mācību stundu traucēšanu.

Izglītības iestādes ir bērnu tiesību aizsardzības subjekti, kā to nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5. pants, kurām jāīsteno bērnu tiesību aizsardzība ikvienā situācijā. Tikai tad, kad visi iespējamie resursi izglītības iestādē, risinot bērna sociāli nepieņemamo rīcību, ir izsmelti, jāvērsas sociālajā dienestā, bāriņtiesā un tikai kā galējo līdzekli jāizmanto vērsanos tiesībsargājošās iestādēs.

Ja bērns neizrāda vēlmi atvainoties, audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis nevar tikt uzskatīts par efektīvu un ir pretrunā ar bērna līdzdalības principu un nav piemērojams konkrētajā gadījumā.

Nodot bērnu galvojumā vecākiem vai aizbildņiem, kā arī citām personām, iestādēm vai organizācijām

Likuma "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 12. pants nosaka, ka nodot bērnu galvojumā vecākiem vai aizbildņiem, kā arī citai personai, iestādei vai organizācijai var uz laiku no sešiem mēnešiem līdz vienam gadam, bet ne ilgāk kā līdz pilngadības sasniegšanai. Šo audzinoša rakstura piespiedu līdzekli var piemērot, ja iestājas divi apstākļi, proti:

- cita persona, iestāde vai organizācija piekrīt audzināt un uzraudzīt bērnu un šīm personām nav nekādas negatīvas ietekmes uz bērnu;
- ja bērns piekrīt tam, ka viņu nodod galvojumā noteiktajai personai, iestādei vai organizācijai, apsola respektēt to viedokli un ievērot noteikto kārtību.²⁶

Centra ieskatā viens no neefektīvākajiem un praksē, kā novērtēts Valsts kontroles revīzijas ziņojumā²⁷, arī mazāk piemērots audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis, ir bērna nodošana galvojumā. Gadījumos, kad bērns jau veicis vairākus likumpārkāpumus un nonācis līdz lietas izskatīšanai administratīvajā komisijā, nodošana kādas citas pilngadīgas personas "galvojumā" ir īslaicīgs risinājums bērnam, kurš veicis likumpārkāpumu, dzīvē. Centra redzējumā šis audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis nerisina un nemeklē bērna likumpārkāpuma cēloņus, līdz ar to nav vērst uz

²⁴ Administratīvo sodu likums par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā. 11. pants.

²⁵ Administratīvās atbildības likums 11. panta pirmā daļa.

²⁶ Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 12. pants.

²⁷ Valsts kontrole, Revīzijas ziņojums "“Problēmbērni” – pieaugušo neizdarību spogulis". Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/revizija-problemberni-pieauguso-neizdaribu-spogulis>

ilgtermiņa bērna uzvedības izmaiņu veicināšanu. Tomēr, šis audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis var būt piemērojams, gadījumos, kad bērna vecāki vai citi bērna likumiskie pārstāvji ar savu uzvedību veicina bērna likumpārkāpumus. Tādējādi, izvērtējot visus bērna lietas apstākļus, nokļūšana citas personas galvojumā, varētu atturēt bērnu veikt jaunus likumpārkāpumus. Vienlaikus, šis apstāklis arī norāda uz to, ka arī bērna likumiskie pārstāvji nav spējuši rast risinājumu, lai bērna pārkāpumi neatkārtotos un tas norāda uz vajadzību sniegt nepieciešamo palīdzību un atbalstu bērna vecākiem vai bērna likumiskajiem pārstāvjiem. Ja lietas izskatīšanas gaitā tiek secināts, ka nepietiekama vecāku aprūpe un audzināšana ir ietekmējusi jeb veicinājusi bērna likumpārkāpumus, nosūtāma informācija bāriņtiesai un/vai sociālajam dienestam par nepieciešamību vērtēt vecāku spēju veikt bērna aprūpi un audzināšanu.

Uzlikt par pienākumu ar savu darbu novērst radītā kaitējuma sekas

Piemēram, bērns salauzis piemājas soliņu. Konkrētajā gadījumā varētu būt piemērots audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis uzlikt par pienākumu ar savu darbu novērst radīto kaitējumu un salabot soliņu, jo bērna uzvedības rezultātā ir nodarīts kaitējums mantai vai īpašumam. Tomēr, lai ar savu darbu novērstu radītā kaitējuma sekas, bērnam nepieciešamas zināmas iemaņas, darbs nedrīkst būt saistīts ar paaugstinātu risku viņa drošībai, veselībai un tikumībai, darbam ir jābūt tādām, kurā atļauts nodarbināt bērnus, kas sasnieguši 15 gadus.²⁸ Turklāt bērnam ir jāsniedz sava piekrišana, ka viņš novērsīs to kaitējumu, ko viņš ar savu rīcību radījis un cietusī puse tam piekrīt.²⁹ Vienlaikus jāievēro objektivitātes princips un bērnam var uzdot novērst tikai to kaitējumu, ko viņš ar savu rīcību radījis, nevis veikt neskaidra apjoma un pamatojuma uzdevumus, radot bērnam netaisnīguma izjūtu. Piemēram, ne tikai salabot viņa sabojāto soliņu, bet arī pārkrāsot visus parkā esošos soliņus.

Uzvedības ierobežojumi

Uzvedības ierobežojumi tiek atzīti par efektīvu audzinoša rakstura piespiedu līdzekli bērniem, jo tie vislabāk palīdz sasniegt prevencijas mērķus, kādi noteikti likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”.

Piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli — uzvedības ierobežojumus —, bērnam uzliet par pienākumu **veikt noteiktas darbības** vai **atturēties no noteiktu darbību veikšanas**. Bērnam uzvedības ierobežojumus var noteikt **uz laiku no 30 dienām līdz vienam gadam**.

Bērnam var noteikt šādus uzvedības ierobežojumus:

- 1) aizliegt apmeklēt noteiktas sabiedriskās vietas;
 - 2) aizliegt satikties ar noteiktām personām;
 - 3) uzlikt par pienākumu noteiktā diennakts laikā atrasties savā dzīvesvietā;
 - 4) uzlikt par pienākumu periodiski (vienu līdz četras reizes mēnesī) ierasties uz reģistrāciju Valsts policijā;
 - 5) uzlikt par pienākumu piedalīties sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmās;
 - 6) uzlikt par pienākumu turpināt pamatizglītības iegūšanu;
 - 7) uzlikt par pienākumu ierasties uz konsultāciju pie psihologa, ārsta vai cita speciālista.
- 1), 2), 3) un 4) uzvedības ierobežojumus ir tiesīgs piemērot tikai tiesnesis.

²⁸ Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 9. panta 1. daļa.

²⁹ Agra Reigase. 2003. Kā vērtēt audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus bērniem. Jurista vārds. Nr.4 (262).

Uzlikt par pienākumu bērnam turpināt pamatizglītības iegūšanu nav ieteicams piemērot kā vienīgo audzināšanas rakstura piespiedu līdzekli. Bērnam, kuram ir pretestība apmeklēt izglītības iestādi, vistīcāmāk ir konkrēti iemesli vai problēmas, kas to izraisa. Tas var būt saistīts ar emocionālām, mācīšanās vai sociālām grūtībām, piemēram, iekavēta mācību viela, savstarpējo attiecību problēmas ar vienaudžiem, zems pašvērtējums vai ģimenes problēmām. Šie jautājumi nevar tikt efektīvi risināti tikai ar vienu pienākumu turpināt pamatizglītības iegūšanu, jo norāda uz nepieciešamību nodrošināt individuālu un starpdisciplināru pieeju, lai saprastu bērna patiesos uzvedības cēloņus un plānotu turpmākos atbalsta mehānismus gan bērnam, gan viņa ģimenei. Ar audzināšanas rakstura piespiedu līdzekli bērnam ir jānodrošina pieeja, lai bērns tiek atbalstīts caur vispusīgu, starpdisciplināru pieeju, kas nebalstās tikai uz "obligātuma" principa, bet ņem vērā viņa individuālās vajadzības un problēmas, ko visefektīvāk ir kombinēt ar citiem audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļiem bērniem, piemēram, sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmas izstrādi, kur bērnu uzvedības problēmu risināšanā ir iesaistīti jau vairāki speciālisti vai pienākumu ierasties uz konsultāciju pie psihologa, ārsta vai cita speciālista, sadarbībā ar kuru tiktu izziņāti izglītības iestādes kavēšanas iemesli un rasts risinājums.

Uzlikt par pienākumu ierasties uz konsultāciju pie psihologa, ārsta vai cita speciālista.³⁰ Piemēram, bērns piedzīvojis vairāku ģimenes locekļu nāvi, kā rezultātā izdarīja dažādus likumpārkāpumus. Atbilstoši pašvaldības administratīvās komisijas lēmumam par audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu, bērnam tika piešķirti pakalpojumi (atkarību profilakses speciālists, narkologs un psihologs), kurus bērns izvēlējās apmeklēt. Lai motivētu bērnu neizdarīt atkārtotus likumpārkāpumus un apmeklēt nozīmētos speciālistus, viņš tika iesaistīts programmā "Pārinieks", kuras ietvaros tika nodrošināts atbalsta personas jeb mentora atbalsts, t.i., PAPs (pusaudža atbalsta persona). PAPa uzdevums bija arī veicināt bērna draugu loka maiņu, atrast nodarbošanos brīvajā laikā u.c. Šīs sadarbības rezultātā tika panākts rezultāts – bērns uzsāka apmeklēt nepieciešamos speciālistus un viņa uzvedība uzlabojās.³¹

Uzlikt par pienākumu piedalīties sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmās

Šis audzināšanas rakstura piespiedu līdzeklis tiek uzskatīts par visefektīvāko tādā gadījumā, ja **programmā paredzētie atbalsta pasākumi un pakalpojumi ir pietiekami un vērsti uz to, lai risinātu bērna uzvedības problēmas un palīdzētu pārvarēt grūtības, kas bija par pamatu bērna likumpārkāpumiem.**³² Sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmas bērnam un tā ģimenei var sniegt mērķētu atbalstu bērna uzvedības problēmu novēršanai, primāri risinot uzvedības cēloņus.

Lēmuma izpilde un uzraudzība

Komisija lēmumu par uzvedības ierobežojumu piemērošanu bērnam nosūta bērna dzīvesvietas pašvaldībai izpildei. Likumā "Par audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 31. pantā noteikts, ka tā persona, kura izpildes institūcijā uzrauga lēmuma par audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērnam izpildi, iekārto katram bērnam atbilstošu lietu, kuru regulāri papildina ar ziņām par audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanas rezultātiem.

³⁰Likums "Par audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 10.¹ pants.

³¹Valsts kontrole, Revīzijas ziņojums "“Problēmbērni” – pieaugušo neizdarību spogulis". Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/revizija-problemberni-pieauguso-neizdaribu-spagulis>

³²Valsts kontrole, Revīzijas ziņojums "“Problēmbērni” – pieaugušo neizdarību spogulis". Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/revizija-problemberni-pieauguso-neizdaribu-spagulis>

Savukārt, likuma "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 32. pantā ir noteikts:³³

- Ja persona, kura izpildes institūcijā uzrauga lēmuma par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērnam nodarījuma vai pārkāpuma lietā izpildi, konstatē, ka bērns godprātīgi un apzinīgi **pilda** viņam piemērotā piespiedu līdzekļa noteikumus un neizdara jaunus likumpārkāpumus, tā var iesniegt tiesai vai administratīvajai komisijai motivētu rakstveida priekšlikumu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanas ilguma samazināšanu.
- Ja persona, kura izpildes institūcijā uzrauga lēmuma par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērnam nodarījuma vai pārkāpuma lietā izpildi, konstatē, ka bērns **nepienācīgi pilda** viņam uzliktos pienākumus vai **apzināti izvairās** no lēmuma par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu izpildes, tā var iesniegt tiesai vai administratīvajai komisijai motivētu rakstveida priekšlikumu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanas ilguma palielināšanu vai piemērotā audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa aizstāšanu ar stingrāku piespiedu līdzekli.

Atbilstoši likuma "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 6. panta pirmajā daļā noteiktajam stingrāks piespiedu līdzeklis par uzvedības ierobežojumiem administratīvo pārkāpumu gadījumos ir pienākums veikt sabiedrisko darbu.

Ja bērns apzināti izvairās no lēmuma par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu izpildes un administratīvā komisija ir izmantojusi iespējas piemērot stingrāku audzinoša rakstura piespiedu līdzekli vai tās rīcībā nav stingrāka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa, ko varētu piemērot par konkrēto pārkāpumu, tā vēršas ar motivētu lūgumu tiesā piemērot tādu audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, kas nav tās kompetencē.³⁴

Tomēr, izskatot lietu, tiesa vērtēs, vai, piemērojot bērnam stingrāku audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, tiks sasniegti likuma "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 1. pantā noteiktie mērķi: 1) sabiedrības interesēm atbilstošas vērtību orientācijas veidošanos un nostiprināšanos bērņā; 2) bērna orientāciju uz atturēšanos no pretlikumīgām darbībām; 3) bērna ar sociālās uzvedības novirzēm reintegrāciju sabiedrībā.

Administratīvās lietas izbeigšana uz izlīguma pamata

Ir paredzēta arī iespēja administratīvo lietu izbeigt uz izlīguma pamata, t.i., bērns un cietušais vai viņu pārstāvji līdz administratīvās komisijas sēdes beigām var paziņot par izlīgumu vai arī, ja administratīvā komisija pēc lietas materiālu saņemšanas uzskata, ka lietu iespējams izbeigt uz izlīguma pamata, sagatavo un nosūta bērnam un cietušajam vai viņu pārstāvjiem ierosinājumu īstenot izlīgumu, norādot izlīguma noslēgšanas termiņu un administratīvās komisijas sēdes datumu.³⁵

Robežšķirtne starp bērna tiesībām un to ierobežojumu ir ļoti trausla, tādēļ piemērojot jebkuru bērnu tiesību ierobežojumu, tiesiskajam regulējumam ir jāpievēršas ar vislielāko rūpību.

Vienlīdz svarīgi administratīvajā procesā ir balstīties uz principiem un rekomendācijām, kas ietverti sekojošos starptautiskajos dokumentos.

³³ Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem".

³⁴ Likuma "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 33. panta 2.¹ daļa.

³⁵ Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 25.¹ un 27.¹ pants.

Eiropas Padomes dokumenti:

Eiropas Padomes Ministru komitejas Pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu³⁶

Pamatnostādnes ir veidotas kā praktisks rīks, kas dalībvalstīm noderēs, pielāgojot savas tiesu un ārpustiesu sistēmas bērnu tiesībām, interesēm un vajadzībām, un aicina dalībvalstis nodrošināt, ka šīs pamatnostādnes tiek plaši izplatītas visām iestādēm, kuras ir atbildīgas par bērnu tiesībām tieslietu sistēmā vai ir citādi ar tām saistītas.

Eiropas Padomes cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija³⁷

Konvencijas 6. pants paredz, ka ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā likumā noteiktā tiesā. Tiesas spriedumu jādara publiski zināmu, taču preses un publikas klātbūtne procesā var tikt pilnībā vai daļēji aizliegta morālu apsvērumu, sabiedriskās kārtības vai valsts drošības interesēs tādā demokrātiskā sabiedrībā, kur to prasa nepilngadīgo intereses vai procesa dalībnieku privātās dzīves drošība, vai arī tajā apmērā, kuru tiesa uzskata par absolūti nepieciešamu īpašos apstākļos, kad atklātība apdraudētu justīcijas intereses.

Eiropas Savienības pamattiesību harta (2016/C 202/02)

Hartas 24. pantā noteiktas bērna tiesības uz viņu labklājībai nepieciešamo aizsardzību un gādību. Bērni drīkst brīvi paust savu viedokli. Šis viedoklis atbilstīgi bērnu vecumam un briedumam jāņem vērā jautājumos, kas skar bērnu intereses. Visās darbībās, kas attiecas uz bērniem, neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts iestādes vai privātas iestādes, pirmkārt jāņem vērā bērna intereses. Harta 47. pantā īpaši tiek uzsvērts tiesiskums. Ikvienai personai ir tiesības uz taisnīgu, atklātu un laikus veiktu lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā, tiesību aktos noteiktā tiesā. Ikvienai personai ir iespējas saņemt konsultāciju, aizstāvību un pārstāvību.

Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk - ANO) dokumenti:

ANO Bērnu tiesību konvencija³⁸

Konvencijas 12. pantā noteikts, ka dalībvalstis apņemas nodrošināt, lai ikvienam bērnam, kas ir spējīgs formulēt savu viedokli, būtu tiesības brīvi to paust visos jautājumos, kas viņu skar, turklāt bērna viedoklim jāpievērš pienācīga uzmanība atbilstoši bērna vecumam un brieduma pakāpei. Šajā nolūkā bērnam tiek dota iespēja tikt uzklautam jebkādā ar viņu saistītā tiesvedībā un administratīvā procesā vai nu tieši, vai ar pārstāvja vai attiecīgas iestādes starpniecību, ievērojot attiecīgās valsts tiesību aktu procesuālās normas.

ANO Bērnu tiesību konvencijas principi izsaka bērnu tiesību sistēmas augstākās vērtības.

³⁶Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. Pieejams: <https://rm.coe.int/16804b2cf3>

³⁷Eiropas Padomes cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskieligumi/id/649>

³⁸Convention on the Rights of the Child, spēkā no 1990. gada 2. septembra.

ANO 2006. gada izdotā “Rokasgrāmata Nepilngadīgo Justīcijas rādītāju vērtēšanai”³⁹

- 1) *Šīs vadlīnijas skaidro, kā aizsargāt bērnu no konflikta ar likumu, lielu lomu pievēršot vides veidošanai ap bērnu. Videi jānodrošina bērnam jēgpilnu dzīvi sabiedrībā un jāveicina personības attīstība. Cik vien tas ir iespējams jānorobežo bērns no jebkādiem ar likumpārkāpumu saistītiem pārkāpumiem. Tādējādi prevencija ietver divas prasības: pasargāt bērnu no noziedzības kaitīgās ietekmes jebkurā tās formā, tai skaitā nepieļaut, lai bērns kļūst par nozieguma upuri, cietušo, liecinieku;*
- 2) *nepieļaut, lai bērns kļūst par likuma pārkāpēju.*

Nodaļas kopsavilkums

5 galvenie punkti:

1. Latvijas un starptautiskie normatīvie akti nosaka bērnu tiesību aizsardzības pamatprincipus (Satversme, Bērnu tiesību aizsardzības likums, ANO Bērnu tiesību konvencija, u.c.).
2. Administratīvās atbildības likums un likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu” nosaka īpašus principus bērniem (audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem prioritāti pār administratīvo sodīšanu).
3. Komisiju darbību regulē Pašvaldību likums, Administratīvās atbildības likums, likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”, kā arī citi normatīvie akti, domes lēmumi un pašvaldības nolikumi, kas nosaka struktūru, kompetences un piespiedu līdzekļus.
4. Iestāžu pienākums ir sadarboties, ņemot vērā bērna labākās intereses.
5. Jebkura iestāde, pieņemot lēmumu, nedrīkst aizskart bērna cieņu un nedrīkst piemērot diskriminējošus risinājumus.

Rīcības piemērs:

Komisija lemj par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu bērnam, kurš izdarījis atkārtotu pārkāpumu. Komisija pārbauda, vai ir izvērtēts nodarījuma un pārkāpuma motīvs, raksturs un cēloņi, bērna vecums un dzīves apstākļi, viņa līdzdalības pakāpe nodarījumā, kā arī uzvedība izglītības iestādē vai darbavietā un sadzīvē, nodrošināta bērna viedokļa uzklaušīšanu, un tikai tad, pamatojoties uz Bērnu tiesību aizsardzības likumu, izvēlas vismazāk ierobežojošo pasākumu.

³⁹UN Office on Drug and Crime, “Manual for the Measurement of Juvenile Justice Indicators”. Pieejama: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Manual_for_the_Measurement_of_Juvenile_Justice_Indicators.pdf

2. Vispārējie principi

Tiesiskas valsts princips pieprasa, lai tiesību normu piemērotāji un lēmumu pieņēmēji tieši vai netieši attiecībā pret bērnu nodrošina cilvēktiesību un bērna tiesību aizsardzības principa ievērošanu. Principu mērķis ir arī nodrošināt bērnam draudzīgu tiesību aizsardzības sistēmu, kuras dalībnieki ir pašvaldības administratīvās komisijas vai apakškomisijas sastāva dalībnieki, Valsts policijas un pašvaldības policijas amatpersonas.

Bērnu tiesības ir pamattiesību un pamatbrīvību kopums, kuram ir jābūt nodrošinātam katram bērnam, bez jebkādiem izņēmumiem un neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelšanās, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai citiem ar bērnu vai viņa ģimeni saistītiem apstākļiem.

Jebkurās attiecībās un iestāžu darbā, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras.

Bērnu tiesībās iekļautas tiesības uz izglītību, veselības aizsardzību, mājokli un sociālo nodrošinājumu, saskarsmi ar vecākiem, taisnīgu tiesu, kā arī tiesības neciest no vardarbības un bērnu ar speciālām (īpašām) vajadzībām tiesības.⁴⁰

Ir saprotams, ka bērnam ir gan tiesības, gan pienākumi, tāpat kā jebkuram indivīdam. Atšķirībā no pieaugušiem cilvēkiem, bērna paša spējas īstenot savas tiesības bez pieaugušā palīdzības ir ierobežotas. Bērna tiesību īstenošana ir cieši saistīta ar pieaugušā atbalstu, tāpēc ikvienam pieaugušajam ir jābūt atbildīgam par bērna tiesību nodrošināšanu – tiesībām izaugt par pilnvērtīgu cilvēku, būt respektētam, uzklausi un sadzirdētam, novērtētam atbilstoši savam vecumam un attīstībai.⁴¹

Šie principi ir detalizētāk aplūkoti turpmākajās apakšnodaļās, nostiprināti iepriekšminētajos starptautiskajos dokumentos un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā, un tie ir attiecināmi uz visām šo vadlīniju nodaļām.

2.1. Bērna līdzdalības princips

Līdzdalības mērķis ir iesaistīt un dot iespēju ikvienam bērnam atkarībā no situācijas līdzdarboties un ietekmēt tos procesus, kas saistīti ar viņu pašu. Ir jārespektē visu bērnu tiesības būt informētiem par savām tiesībām, tikt uzklausi, lai ar viņiem apspriestos jebkurā administratīvā procesa posmā, kurā viņi iesaistīti vai kurš viņus skar, vai nu tieši, vai ar pārstāvja vai attiecīgas iestādes starpniecību.⁴² Tas arī nozīmē, ka bērna viedoklim jāpievērš pienācīga uzmanība, paturot prātā bērna briedumu un jebkādas saziņas grūtības, kas viņam var būt, lai bērna līdzdalību padarītu jēgpilnu.

Bērni ir jāuzskata par pilntiesīgām personām un jādod iespēja īstenot savas tiesības tādā veidā, kādā ir ņemta vērā viņu spēja formulēt savu viedokli, kā arī ir ņemti vērā lietas apstākļi.

Lai bērniem būtu iespēja jēgpilni un patiesi piedalīties, viņiem ir jāsniedz visa nepieciešamā informācija un jāpiedāvā pienācīgs, kā arī viņu vecumam un apstākļiem atbilstošs atbalsts pašizstāvēbai.⁴³

⁴⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likums. Latvijas Vēstnesis, 199/200, 08.07.1998. <https://likumi.lv/ta/id/49096>

⁴¹ I.Kronberga, Ž.Zarmatēns. Pētījums "Bērniem draudzīga tiesiskā vide Latvijā: fokusā – likumpārkāpumu prevencija". PROVIDUS, (2012).

⁴² Ministru komitejas Ieteikums Nr. CM/Rec(2012)2 dalībvalstīm par bērnu un jauniešu līdz 18 gadu vecumam līdzdalību. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/1030/download>

Padziļināta informācija par bērna līdzdalību ietverta pētījumā [“Bērnu līdzdalības novērtējums. Latvijas nacionālais ziņojums”](#).⁴⁴

Lai bērna viedokļa noskaidrošana būtu bērna labākajām interesēm atbilstoša, svarīgi, lai bērns saprastu, kāpēc viņa viedoklis tiek jautāts, kādu iestādi pārstāv amatpersona, kura ar bērnu sarunājas, kāda ir šī viedokļa turpmāka nozīme lēmuma pieņemšanas procesā, tostarp nodrošinot konsultācijas par likumiem un noteikumiem. Bērnām saprotamā veidā jāizskaidro, ko darīs amatpersona. Viens no aspektiem, ko svarīgi izskaidrot bērnam attiecībā uz viņa līdzdalību administratīvā pārkāpuma procesā, ir tas, ka bērnam ir arī tiesības atteikties sniegt viedokli vai skaidrojumu par lietu. Tiesības tikt uzklautam ir bērna tiesības, nevis bērna pienākums. Vienlaikus atteikuma tiesība izskaidrojama pēc būtības un padziļināti, izskaidrojot arī to, kā tas var ietekmēt administratīvā pārkāpuma izskatīšanas procesu un ka bērna viedoklim un sniegtajam skaidrojumam ir svarīga nozīme. Būtiski, ka katrā gadījumā bērns pilnā apmērā apzinās visus savas līdzdalības aspektus visa administratīvā procesa gaitā – sākot no iespējamā pārkāpuma konstatēšanas brīža līdz lēmuma pieņemšanai un izpildei. Vienlaikus ir svarīgi, ka ar bērniem ir apspriests veids, kādā viņi vēlas tikt uzklauti. Informācijas sniegšana bērnam saprotamā veidā var veicināt bērna psihoemocionālo stabilitāti, kas savukārt uzlabo bērna līdziesaisti administratīvā pārkāpuma procesā.⁴⁵

Lai līdzdalība būtu efektīva, jēgpilna un ilgtspējīga, tā ir jāsaprot nevis kā vienreizējs pasākums, bet kā process, kas prasa ilgstošu ieguldījumu laika un resursu ziņā.

2.2. Bērna labāko interešu princips

Bērna labāko interešu princips izriet no ANO Bērnu tiesību konvencijas. Saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. pantu, visās darbībās, kas attiecas uz bērniem - neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas struktūras, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, kā arī tiesas vai valsts pārvaldes iestādes (tostarp likumdevējs) - bērna intereses ir jāuzskata par primāro apsvērumu.⁴⁶ Tiek noteikts, ka valstīm, kuras pievienojušas konvencijai, ir pienākums nodrošināt ikvienam bērnam tādu aizsardzību un gādību, kāda nepieciešama viņa labklājībai.

ANO Bērnu tiesību aizsardzības komitejas Vispārējais komentārs Nr. 14 (2013) sniedz padziļinātu skaidrojumu par bērna labāko interešu principa izpratni. Proti, ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. pants paredz nodrošināt bērnam tiesības nevis uz abstraktām "labākajām interesēm", bet uz viņa esošo interešu (vajadzību) izvērtējumu konkrētā situācijā, kurā bērns atrodas, paturot prātā, ka primāri visas darbības veicamas un jebkuri lēmumi pieņemami, balstoties uz bērna vajadzību novērtējumu.⁴⁷

⁴³Ministru komitejas Ieteikums Nr. CM/Rec(2012)2 dalībvalstīm par bērnu un jauniešu līdz 18 gadu vecumam līdzdalību, pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/1030/download>

⁴⁴“Bērnu līdzdalības novērtējums. Latvijas nacionālais ziņojums”, Rīga, 2017. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/4543/download>

⁴⁵Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice <https://rm.coe.int/16804b2cf3>

⁴⁶ Convention on the Rights of the Child, spēkā no 1990.gada 2.septembra.

⁴⁷ Vispārējais komentārs Nr.14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērumu būtu viņu intereses (3. panta 1. punkts). Pieejams: https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2022/08/visparejais-komentars-nr.14_berna-vislabakas-intereses.pdf

Turklāt bērna labāko interešu koncepcija bijusi ietverta arī 1959. gada Bērnu tiesību deklarācijā.⁴⁸ Bērna labāko interešu koncepcijas mērķis ir nodrošināt gan pilnīgu, gan efektīvu visu konvencijā ietverto tiesību nodrošinājumu, proti, holistisku bērna attīstību.

Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras un visām darbībām attiecībā uz bērnu prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses, jo sevišķi valsts vai pašvaldību institūciju veiktajām darbībām attiecībā uz bērnu. Nosakot bērna labākās intereses, nepieciešams tiekties uz bērna situācijas **ilgtspējīgu risinājumu**, atbilstoši situācijai ņemot vērā, cik lielā mērā veicamie pasākumi nodrošina arī drošu vidi, kurā bērnam augt un attīstīties, tajā skaitā aizsardzību no atkarību ietekmes, bērna vecumam, emocionālajām un fiziskajām vajadzībām atbilstošu aprūpi, bērna līdzdalību ar viņu saistītu lēmumu pieņemšanas procesos, bērna viedokļa uzklauššanu un ievērošanu atbilstoši bērna vecumam, briedumam un spējai viedokli formulēt un bērna atbildības izjūtas veidošanu.⁴⁹

2.3. Cieņa

Bērnu tiesību deklarācijas 2. princips nosaka: bērnam ar likumu un citiem līdzekļiem jānodrošina īpaša aizsardzība, kā arī jārada iespējas un labvēlīgi apstākļi veselīgai un normālai fiziskai, intelektuālai, tikumiskai, garīgai un sociālai attīstībai brīvības un cieņas apstākļos.⁵⁰ Tas nozīmē, ka pret bērniem jāizturas uzmanīgi, iejūtīgi, taisnīgi un ciempilni visās procedūrās vai lietās, pievēršot īpašu uzmanību viņu individuālajai situācijai, labklājībai un īpašajām vajadzībām.⁵¹

2.4. Diskriminācijas aizlieguma princips

Bērna tiesības un brīvības valsts nodrošina visiem bērniem bez jebkādas diskriminācijas — neatkarīgi no bērna, viņa vecāku, aizbildņu, ģimenes locekļu rases, tautības, dzimuma, valodas, partijas piederības, politiskās un reliģiskās pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, dzīvesvietas valstī, mantiskā un veselības stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem.⁵²

Specifiska aizsardzība un palīdzība var būt nepieciešama mazaizsargātiem bērniem, kā, piemēram, migrantu, bēgļu, patvēruma meklētāju bērniem, kā arī nepavadītiem bērniem, bērniem ar invaliditāti, “ielu bērniem”, romu tautības bērniem un bērniem, kuri dzīvo ārpusģimenes aprūpes iestādēs.⁴²

2.5. Taisnīguma princips

Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā un ANO Bērnu tiesību konvencijā ir iekļauti būtiski principi, kas attiecas uz taisnīguma nodrošināšanu bērniem tiesvedības procesos. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pants ir galvenais, kas regulē taisnīgas tiesvedības principu un attiecas arī uz administratīvo pārkāpumu procesiem. Šī panta pirmajā daļā noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz "taisnīgu un publisku tiesas izskatīšanu" saprātīgā termiņā neatkarīgā un objektīvā tiesā, kas ir nodibināta saskaņā ar likumu. Tas nozīmē, ka tiesvedībai ir jābūt

⁴⁸Declaration of the Rights of the Child (1959). Proclaimed by the General Assembly. Pieejama: <https://digitallibrary.un.org/record/195831?v=pdf>

⁴⁹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. panta pirmā un otrā daļa un 2.¹ daļas 10. punkts, 48. un 49. pants.

⁵⁰ Bērnu tiesību deklarācija. Pieejams: <https://www.ugf.gov.lv/lv/bernu-tiesibu-deklaracija>

⁵¹Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice <https://rm.coe.int/16804b2cf3>

⁵² Bērnu tiesību aizsardzības likums, 2. pants.

taisnīgai, ar atbilstošu pieeju bērnu tiesību aizsardzībai. Vienlaikus, 6. panta trešajā daļā paredzēts nodrošināt specifiskas aizsardzības garantijas, piemēram, tiesības tikt informētam par apsūdzībām saprotamā valodā, iespēja aizstāvēties un tiesības uz juridisko pārstāvību, kas ir īpaši svarīga nepilngadīgajiem. ANO Bērnu tiesību konvencijas 12. pants nosaka, ka bērniem ir tiesības uz savu viedokli visos ar viņiem saistītos tiesvedības procesos.

Tiesiskuma principu pilnībā piemēro bērniem gluži tāpat kā pieaugušajiem. Likumības un samērīguma principi, nevainīguma prezumpcija, tiesības uz taisnīgu tiesu, tiesības uz juridisku konsultāciju, tiesības uz tiesu pieejamību un tiesības uz pārsūdzību, ir jāgarantē bērniem tāpat kā tās ir garantētas pieaugušajiem, un tās nedrīkst mazināt vai atteikt. Tas attiecas uz visām tiesvedības un ārpustiesu, un administratīvajām procedūrām. Vienlaikus, bērniem ir jābūt tiesībām uz atbilstošu neatkarīgu un efektīvu sūdzību iesniegšanas mehānismu pieejamību.⁵³

Eiropas Padomes Ministru komitejas Pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu definē **bērniem draudzīgas tiesību aizsardzības sistēmas principus**. Un tie ir:

- tiesai un citām valsts institūcijām jābūt pieejamām;
- institūciju attieksmei pret bērnu jābūt atbilstošai bērna vecumam un briedumam;
- tiesiskajiem procesiem un procedūrām jānotiek bez nevajadzīgiem kavējumiem;
- procedūrām ir jābūt fokusētām uz bērna vajadzībām;
- jābūt ievērotām tiesībām uz taisnīgu tiesu un tiesībām uz efektīvu tiesību aizsardzību;
- procedūrām ir jābūt tādām, lai bērns saprastu notiekošo un viņš varētu piedalīties tiesas un ārpus tiesas procesos;
- jābūt ievērotām bērna tiesībām uz privātumu un ģimenes dzīves aizsardzību;
- pret bērnu jāizturas cieņpilni un iekļaujoši.

Tādējādi, **par bērniem draudzīgu tiesību aizsardzības sistēmu ir pamats uzskatīt tādu tieslietu un tiesībaizsardzības institūciju sistēmu, kas garantē visu bērnu tiesību respektēšanu un efektīvu realizāciju augstākajā sasniedzamajā līmenī, paturot prātā bērniem draudzīgas justīcijas principus un pienācīgi ņemot vērā bērna brieduma pakāpi un sapratnes līmeni, kā arī lietas apstākļus.**⁵⁴

Veicot administratīvā pārkāpuma procesu, amatpersonai īpaši jāievēro bērna pamattiesības, jo bērni savas nenobriedušās personības dēļ ir daudz neaizsargātāki nekā pieaugušie. Valsts un pašvaldības rīcībai gadījumos, kad bērni izdara likumpārkāpumus, ir jāatšķiras no gadījumiem, kad likumpārkāpumus izdara pilngadīga persona.⁵⁵

⁵³Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. Pieejams: <https://rm.coe.int/16804b2cf3>

⁵⁴Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. Pieejams: <https://rm.coe.int/16804b2cf3>

⁵⁵Administratīvo pārkāpumu tiesības. Administratīvās atbildības likuma skaidrojumi. Sagatavojis autoru kolektīvs. E.Danovska un G. Kūtra zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, (2020).

Nodaļas kopsavilkums

5 galvenie punkti:

1. Bērns ir tiesību subjekts, nevis pārkāpuma objekts – jānodrošina viņa līdzdalība.
2. Pieejai jābūt individualizētai – jāpārtrauc “viena soda visiem” prakse.
3. Visām procedūrām ir jābūt fokusētām uz bērna vajadzībām.
4. Sadarbība starp iestādēm nav brīvprātīga, bet normatīvi pamatota prasība.
5. Nepieciešama cieņpilna, skaidra un atbalstoša komunikācija ar bērnu visā procesā.

Rīcības piemērs:

Policists pauž draudzīgu attieksmi pret bērnu, kurš ieradies policijas iestādē uz nopratināšanu. Viņš informē bērnu par viņa tiesībām, sarunā nevaino, nekritizē un neizdara spiedienu, lai bērns obligāti sniegtu informāciju, bet respektē arī bērna vēlmi nerunāt.

3. Bērna attīstības vecumposms: pusaudzība

Iekšlietu ministrijas sagatavotajā pārskatā par 2024. gadā valstī uzsāktajiem administratīvā pārkāpuma procesiem pret bērniem, bērni ir bijuši vecumā no 14 līdz 17 gadiem, tālab šajā nodaļā tiks apskatīts bērnu pusaudžu vecumposms.⁵⁶ Zinātnieki, kas pēta šo vecumposmu, uzsver, ka tajā ir vērojamas daudzveidīgas izmaiņas, un tādēļ ir pieņemts pusaudžu vecumposmu sadalīt trijos posmos: **agrīnie pusaudžu gadi (11-13), vidējie pusaudžu gadi (14-16) un vēlīnie pusaudžu gadi (17-18/20).** Starp šiem vecumposmiem nav stingru robežu. Dažs bērns jau 10 gadu vecumā var atbilst pusaudzim, kas visbiežāk ir saistīts ar agrīni sākušos pubertāti, taču cits vēl 20 gadu vecumā nav nobriedis.⁵⁷ Latvijā šis vecumposms visbiežāk tiek dalīts nedaudz citādi – “pusaudži” (no 11-14/15 gadiem) un jaunieši (no 16-18 gadiem).⁵⁸

Minētajā vecumposmā notiek krasas un nereti arī straujas fizioloģiskas, kognitīvas un sociālas pārmaiņas. Pateicoties magnētiskās rezonanses pētniecības iespējām, neirozinātnieki ir nākuši klajā ar pētījumiem, kas norāda uz smadzeņu attīstības nesaskaņotību un duālās sistēmas modeli. Šis modelis rāda, ka pusaudžu vecumā smadzeņu garozas priekšējās pieres daivas veicinātā kognitīvās kontroles sistēma attīstās lēnāk nekā zemgarozas komponentu veicinātā sociāli emocionālā prieka/baudas atalgojuma procesēšanas sistēma. Minētā nesakritība smadzeņu reģiona nobriešanas gaitā izskaidro, kādēļ vismaz daļai pusaudžu un jauniešu ir tendence iesaistīties riskantā uzvedībā (vairāk nekā pieaugušā vecumā).⁵⁹ Pusaudža un jaunieša vecumposmā notiek būtiskas izmaiņas arī saistībā ar dzimumnobriešanu, ar seksuālo un reproduktīvo ķermeņa fizioloģiju. Pubertātes izraisītās fizioloģiskās pārmaiņas var radīt emocionālu spriedzi jebkuram pusaudzim.

Pusaudžu periodā vērojamas arī straujas emocionālas izmaiņas. Raksturojot pusaudžu psihosociālo attīstību, jāteic, ka šajā vecumposmā pusaudžiem jātiek galā ar tādiem uzdevumiem kā identitātes izveidošana un noteiktas neatkarības iegūšana no vecākiem. Lai tiktu galā ar šiem uzdevumiem, pusaudžiem var tikt novērotas biežas garastāvokļa maiņas, emociju un konfliktu uzplaisnījumi, bet ne vienmēr. Pusaudžu identitātes veidošanos ietekmē vienaudžu pūļi vai subkultūras un kāds cilvēks (tuvs draugs, iemīļotais skolotājs, vecākais brālis vai māsa, tā var būt arī kāda slavenība), kas kļūst par viņa autoritāti. Daudzus priekšstatus par piemērotām lomām un vērtībām pusaudži iegūst tieši no grupas, ar kuru tie sevi salīdzina un pieņem vai noraida tās vērtības.⁶⁰ Pusaudža vecumā tipiski attīstās meiteņu un zēnu jauktās draugu grupas. Ar laiku sāk veidoties arī savstarpēji romantiskas izjūtas, kas var pāraugt romantiskās un intīmās attiecībās. Jaunieša romantisko attiecību gaitu ietekmē gan attiecības bērnībā ar vecākiem, gan ģenētiski aspekti, piemēram, temperaments.⁶¹ Līdz ar to šajā vecumposmā ir vērojamas daudzas nozīmīgas izmaiņas emocionālo un uzvedības traucējumu tipos un norisē.⁶² Daudzas no problēmām pusaudžu vecumā ir saistītas ar vajadzību pēc

⁵⁶ Iekšlietu ministrijas pārskats par nepilngadīgo noziedzības stāvokli un noziedzīgos nodarījumus cietušajiem bērniem 2023. gadā. Pieejams: <https://www.vp.gov.lv/lv/publikacijas-un-parskati>

⁵⁷ Abnormal Child Psychology, Eric J. Mash, David A. Wolfe, Wadsworth, (2006). 545. lpp.

⁵⁸ Ceļvedis audzinot pusaudzi, Rokasgrāmata pusaudžu vecāku grupu vadītājiem, Nodibinājums “Centrs Dardedze”, 2013.

⁵⁹ S.Sebrs, A.Miltuze, Attīstības psiholoģija, Zvaigzne ABC, (2022). 640. lpp.

⁶⁰ Policista rokasgrāmata darbā ar cietušajiem: <https://www.vp.gov.lv/lv/media/21138/download?attachment>

⁶¹ S.Sebrs, A.Miltuze, Attīstības psiholoģija, Zvaigzne ABC, (2022). 640. lpp.

⁶² Holmbeck, G. N., & Kendall, P. C. (2002). Introduction to the special section on clinical adolescent psychology: Developmental psychopathology and treatment. Journal of Consulting and Clinical Psychology. Pieejams: <https://doi.org/10.1037/0022-006X.70.1.3>

autonomijas un vecāku kontroles.⁶³ Pusaudžiem un jauniešiem vienlaikus ir svarīga gan psiholoģiskā vajadzība pēc autonomijas, gan nepieciešamība pēc tuvām attiecībām.

Lai gan jautājumi, kas saistīti ar seksuālo identitāti, nebija identitātes teoriju klasiku uzmanības centrā, mūsdienā pusaudžiem un jauniešiem tie ir ļoti svarīgi.⁶⁴

Pusaudžu un jauniešu vecumposma raksturīgās pārmaiņas var veicināt mentālās veselības grūtības. Psihologi nereti mentālās veselības problēmas iedala divās grupās: internalizētās problēmas (piemēram, depresija, trauksme) rodas, ja indivīds emocionālo spriedzi vērš uz iekšu, pret sevi; eksternalizētās problēmas (piemēram, agresija) rodas, ja indivīds emocionālo spriedzi vērš uz āru, pret citiem.⁶⁵ Tāpat arī dažādu dzīves pieredžu un traumu seku, pēctraumatisma rezultātā vecumposma attīstības aspekti var tikt negatīvi ietekmēti un var radīt neatgriezeniskus personības traucējumus, uzvedības un domāšanas traucējumus.⁶⁶

Līdz ar pusaudža vecumposma raksturīgajiem akcentiem nevar apgalvot, ka bērns ir pielīdzināms pieauguša cilvēka fizioloģiskai, psiholoģiskai un emocionālai attīstībai. Tas ir periods, kurā indivīds piedzīvo milzīgas fiziskas un psiholoģiskas izmaiņas. “Tas ir laiks, kad tiek pārbaudītas robežas un veikti eksperimenti, t.sk. attiecību veidošanā, vielu lietošanā, patstāvībā un autonomijā u.tml.”⁶⁷ Visi šie faktori norāda uz nepieciešamību pievērst uzmanību pusaudžu spēju attīstībai. Bērnā nonākot tiesībsargājošo iestāžu redzeslokā, bērna vecumposma īpatnības jāņem vērā plānojot un organizējot procesuālās darbības tā, lai tās būtu bērna attīstībai un briedumam piemērotas. Gan pedagoģijā, gan psiholoģijā, gan sociālajā darbā virkne no pusaudžu darbībām, piemēram, mēģinājumi vielu lietošanā, smēķēšanā, noteikumu pārkāpšanā, dzimumattiecību uzsākšana, izaicinoša uzvedība un izskats, pretestība noteikumiem vai sistēmai, jūtu un emociju nesavaldība, apjukums un dezorientācija par nākotni, tiek uzskatīta kā “normāla” attīstība atbilstoši vecumposmam.⁶⁸

Līdz ar to darbībām, kas tiek veiktas administratīvā pārkāpuma procesā jābūt tādām, kas vērstas uz proaktīvu izmaiņu veicināšanu bērna uzvedībā un, lai radītu pēc iespējas mazāk negatīvo seku bērna turpmākai pilnvērtīgai attīstībai. Un tas nozīmē izpratni, kas ir “norma” vai vidēji atbilstoša bērna pusaudža vecumposma uzvedība un kas ir apdraudējums gan pašam pusaudzim, gan sabiedrībai. Nereti piemērotās sankcijas un soda izpildes fakts atstāj sekas ne tikai bērna biogrāfijā, bet nevar izslēgt arī ietekmi uz bērna turpmāko attīstību un dzīves iespējām. Īpaši svarīgi to ņemt vērā, kad ir paveikts nopietnāks likuma pārkāpums, kas nozīmē arī smagāku sodu un, jo smagāks sods, jo vairāk jauniešiem tiek pakļauts nelabvēlīgiem turpmākajiem attīstības riskiem.⁶⁹

⁶³ Development during adolescence. The impact of stage-environment fit on young adolescents' experiences in schools and in families. Pieejams: <https://faculty.washington.edu/sunolen/Eccles%20et%20al%201993.pdf>

⁶⁴ S.Sebrs, A.Miltuze, Attīstības psiholoģija, Zvaigzne ABC, (2022). 640. lpp.

⁶⁵ S.Sebrs, A.Miltuze, Attīstības psiholoģija, Zvaigzne ABC, (2022). 640. lpp.

⁶⁶ Labkājības ministrija. Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar jauniešiem. (2023). 48. lpp.

⁶⁷ Labkājības ministrija. Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar jauniešiem. (2023). 48. lpp.

⁶⁸ Labkājības ministrija. Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar jauniešiem. (2023). 48. lpp.

⁶⁹ Labkājības ministrija. Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar jauniešiem. (2023). 50. lpp.

Nodaļas kopsavilkums

5 galvenie punkti:

1. Pusaudža vecumposms saistīts ar identitātes meklējumiem, emociju svārstībām un uzvedības eksperimentiem.
2. Prāts vēl attīstās – impulsu kontrole ir vājāka, lēmumi impulsīvi.
3. Pieaugušajiem jāsaprot, ka pārkāpumi nereti saistīti ar vajadzību būt piederīgam.
4. Sods bez sapratnes par uzvedības cēloni var izraisīt recidīvu.
5. Pieeja jābalsta attīstības psiholoģijā, nevis tikai likumā.

Rīcības piemērs:

Komisijas loceklis runā ar 13 gadus vecu zēnu, kurš apzīmējis ēkas sienu. Tā vietā, lai nosodītu, viņš pajautā, kas lika viņam rīkoties tā un kā viņš jutās pēc notikušā, tā atverot iespēju uz sadarbību un refleksiju.

4. Komunikācija ar bērnu

Sekmīga komunikācija ir priekšnoteikums bērna un tiesībsargājošās iestādes pārstāvja sadarbībai administratīvā pārkāpuma procesā, kā arī lemjot par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu bērnam. Tā ir būtiska, lai varētu pilnvērtīgi nodrošināt bērna labākās intereses un iestāde veikt tai paredzētās funkcijas. Gadījumos, kad komunikācija neizveidojas, tas var ietekmēt uzticēšanos un apgrūtināt bērna uzvedības cēloņu noskaidrošanu. Savukārt situācijās, kurās komunikācija veidojas visiem iesaistītajiem pieņemami un cieņpilni, rodas iespēja rast risinājumu, kas vislabāk atbilst bērna interesēm administratīvā pārkāpuma procesā.

Cieņpilna komunikācija veido pamatu efektīvai, pilnvērtīgai un motivējošai sadarbībai. Šāda komunikācija literatūrā tiek dēvēta par cenošu komunikāciju. Tā ir aktuāla sociālā prasme, kas ļauj efektīvi rīkoties starpkultūru grupās. Cenoša vai cieņpilna komunikācija nozīmē vairāk nekā tikai prasmi runāt. Tā ir empātiska, nevardarbīga un cenoša sociāla rīcība, kurai nepieciešama sadarbība, līdzdalība un godīgums lemlēmšanas procesos, kā arī aktīva atbalsta kultūra.⁷⁰ Cieņpilnas komunikācijas idejas pamatā ir Maršala Rozenberga (*Marshall B. Rosenberg*) nevardarbīgās komunikācijas metode (*nonviolent communication*), kas palīdz pārdomāt, kā sadzirdam citus un risinām konfliktus, pamatojoties uz novērošanu bez spriedumiem, viedokļiem, vērtējumiem vai diagnozēm, izjūtām, universālām cilvēka vajadzībām un bez prasībām izteiktu lūgumu.⁷¹ Pamatojoties uz cieņpilnu komunikāciju, agrīni var novērst konfliktu riskus.

Šāda komunikācijas kultūra jāattīsta pašvaldības policijas darbiniekiem, kuri strādā ar bērniem un ģimenēm, pašvaldības administratīvās komisijas priekšsēdētājiem, priekšsēdētāja vietniekiem un locekļiem vai pašvaldības administratīvās komisijas bērnu lietu apakškomisijas priekšsēdētājiem, priekšsēdētāja vietniekam un locekļiem un Valsts policijas amatpersonām, kuras strādā ar bērniem. Augstprātīgi kategorisks runāšanas veids, nevēlēšanās ieklausīties bērna teiktajā un vēlme dominēt, var ietekmēt bērna vēlmi būt atklātam vai sadarboties ar tiesībsargājošo iestāžu amatpersonām, t.sk., lai dalītos ar informāciju par veikto likumpārkāpumu. Cieņpilnas komunikācijas trūkuma dēļ notiek atsvešināšanās var rasties konfliktsituācijas, vienaldzība un pretošanās, kā arī zūd vēlme sadarboties.⁷²

Diemžēl, bērni, kuri atrodas ārpusģimenes aprūpē ir piedzīvojuši dažādus pāridarījumus: fizisku un emocionālu vardarbību, vecāku faktisku prombūtni vai garīga rakstura traucējumu izpausmes, tiesību ļaunprātīgu izmantošanu, dzīvi nepiemērotos apstākļos⁷³, vecāku nāvi vai nespēju aprūpēt pašu nepilngadības dēļ, kombinācijā ar to, ka tika “izņemti” no ģimenes, jo tā nespēja bērnam sniegt vajadzībās balstītu drošību un apdraudēja bērna dzīvību, un labvēlīgu attīstību. Šiem bērniem, var būt vāji attīstītas komunikācijas prasmes, spēja darboties komandā, vājas kritiskās domāšanas prasmes, spēja interpretēt informāciju. Tas ir atkarīgs no aprūpes, atbalsta un kompensatora mehānismiem, kuri bijuši nodrošināti vai pieejami bērnam. Viens no uzdevumiem saskarsmē ar šiem bērniem, noteikti neiestāties “cīņā”, jo bieži pusaudža gados – vecumposmam atbilstoši šo faktoru

⁷⁰ Müller, M., Cenoša komunikācija sākumskolā. Uz pārdzīvojumu un valodu orientēta rokasgrāmata deviņos moduļos, (2016).

⁷¹The Center for Nonviolent Communication., 2007. An introduction to Nonviolent Communication. A language of comparison rather than domination. Pieejams: http://www.schooltransformation.com/wpcontent/uploads/2012/06/Kendrick_NVC_Materials.pdf

⁷² Thibert, R., Early School Leaving: Different ways to deal with it. Institut Français de l'Éducation –ENS de Lyon, July. 2015. Pieejams: https://veille-et-analyses.ens-lyon.fr/DA-Veille/84-may-2013_EN.pdf

⁷³Valsts kontrole, Revīzijas ziņojums “Ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāte” (2019). Pieejams: <https://ej.uz/ehp4>

simptomi parādās ļoti spilgti kā uzvedības traucējumi, depresivitāte, somatizācija, domāšanas un attīstības traucējumi vielu lietošana, antisociāla uzvedība, paškaitējuma veikšana, u.tml. Bērni, kuri dzīvo ārpusģimenes aprūpē bieži jūtas apjukuši, izjūt trauksmi un nestabilitāti.⁷⁴

Cieņpilnas komunikācijas principi rūpīgi jāievieš amatpersonu un bērnu saskarsmes kultūrā, jo tās trūkums var izraisīt atkārtotus likumpārkāpumus un izteiktu nepakļaušanos, kā arī nopietnas destruktīvas sekas gan pašam bērnam, gan sabiedrībai kopumā.

Nodaļas kopsavilkums

5 galvenie punkti:

1. Saskarsmei ar bērnu jābūt empātiskai, nevardarbīgai, balstītai uzticībā.
2. Cieņpilna komunikācija paaugstina iespēju, ka bērns sadarbojas un maina uzvedību.
3. Amatpersonām jāizvairās no sarkasma, vērtējošas leksikas un iebiedēšanas.
4. Īpaši uzmanīga attieksme nepieciešama bērniem, kuri dzīvo ārpusģimenes aprūpē (aprūpes iestādē, audžuģimenē, pie aizbildņa).
5. Komunikācija ir instruments – tā nosaka visu procesa kvalitāti.

Rīcības piemērs:

Pašvaldības policists, aizturot bērnu par miera traucēšanu, sāk sarunu mierīgi, izskaidro bērnam viņa tiesības un dod iespēju viņam izteikties, tā veidojot līdzsvarotu saskarsmi.

⁷⁴ Labklājības ministrijas, Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar jauniešiem. (2023). 60. – 61. lpp.

5. Bērns, kurš ir izdarījis administratīvo pārkāpumu

Ja bērns ir pārkāpis likumu, sodam nav jābūt pirmajam līdzeklim. Pie pirmā pārkāpuma atbildīgajām iestādēm ir jāizveido audzinoša rakstura pasākumu komplekss bērnam kopā ar viņa vecākiem un jākontrolē tā izpilde. Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi nodrošina iespēju reaģēt uz bērnu, kas izdarījis administratīvo pārkāpumu, piemērojot citus alternatīvus atbalsta veidus, lai palīdzētu mainīt attieksmi un atturētu bērnu no jaunu likumpārkāpumu izdarīšanas. Uzmanības lokā pamatā nonāk tie bērni, kuru uzvedība jau ir rezultējusies ar likumpārkāpumu, lai arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. panta otrajā daļā ir noteikts, ka pašvaldība profilakses lietu iekārto un uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādā katram bērnam, kurš veic darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības.

Bērna, kurš pārkāpis likumu, psiholoģiskā portreta raksturojošās iezīmes

Bērna, kurš pārkāpis likumu, psiholoģisko portretu nevar izveidot viennozīmīgi. Tas veidojas, ņemot vērā katra konkrētā bērna situāciju. Ir iezīmes, kas mēdz būt raksturīgas bērniem un jauniešiem, kuri pārkāpj likumu:

- Neētiska, vulgāra, nesavaldīga uzvedība.
- Paaugstināta, afektīva uzbudināmība, izaicinoša izturēšanās.
- Viegla aizvainojamība, vāja emocionāla kontrole, dusmu lēkmes.
- Kritikas un paškritikas trūkums.
- Agresivitāte, īpaši pret vājākajiem.
- Pārprasta, neadekvāta izpratne par to, ko nozīmē būt pieaugušam, vīrišķīgam, sievišķīgai.
- Bēgšana no skolas, klaiņošana.
- Melošana.
- Zemas sekmes, motivācija mācīties un strādāt.
- Vājas komunikācijas spējas.
- Uzmanības nenoturīgums.
- Orientācija uz tagadni, sašaurināta nākotnes perspektīva.
- Neadekvāts pašvērtējums un paštēls.
- Stereotipi, diskriminācija.⁷⁵

Iezīmes, kas papildus raksturīgas bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, kuri izdara likumpārkāpumus:

- Psihomotors nemiers, stūrainas, nekoordinētas kustības.
- Var būt naivi atklāts.
- Daļēji apzinās savu stāvokli: „Mani nevar sodīt, es esmu muļķis”.
- Paranoīda domāšana.⁷⁶

Uzvedības problēmas katram bērnam izpaužas individuāli un tāpēc, vērtējot konkrētā bērna uzvedību, jāņem vērā konkrētie apstākļi un situācijas.⁷⁷ Paša vadīta un kontrolēta agresīva un izaicinoša uzvedība ir nozīmīga katra bērna un pusaudža normālas attīstības sastāvdaļa, fiziskās un

⁷⁵ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas un Latvijas Pašvaldību mācību centra programma: “Vadlīnijas nepilngadīgo uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmas izveidei”. (2012). 8. lpp.

⁷⁶ Vadlīnijas nepilngadīgo uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmas izveidei”. (2012).

⁷⁷ Metodoloģija bērnu ar uzvedības traucējumiem un saskarsmes grūtībām agresijas un vardarbības mazināšanai un sociālās iekļaušanas veicināšanai, 2024. gads. Pieejama: <https://www.bac.gov.lv/lv/media/2337/download?attachment>

sociālās izdzīvošanas priekšnoteikums. Pārmērīga pakļaušanās citiem un nespēja aizstāvēt sevi ir tikpat nevēlama kā pārmērīga vai nevietā īstenota agresīva uzvedība.⁷⁸ Tas nozīmē, ka uzvedības problēmu diagnostikā un pārvarēšanā visos gadījumos nepieciešama individuāla pieeja.⁷⁹ Tā ir atslēga – bērna sociālās situācijas individuālā izvērtēšana – kad tiek izvērtēta bērna vide, sociālais konteksts un tiek mēģināts ieraudzīt cēloniskās likumsakarības bērna rīcībai.⁸⁰

Bērna labāko interešu aizsardzības princips paredz to, ka lēmumi, kas pieņemti bērna interešu aizsardzībai, balstās nevis uz formālu faktu prezumpciju un attiecīgās situācijas pielīdzināšanu citām līdzīgām situācijām, bet gan uz konkrētā bērna situācijas individuālu analīzi.⁸¹ Institūcijas amatpersonām būtu jānoskaidro informāciju par bērna iespējamo garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem pat tad, ja bērns apgūst kādu no speciālās izglītības programmām (piemēram, speciālās izglītības programma izglītojamajiem ar garīgās veselības traucējumiem, izglītojamajiem ar garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem). Noskaidrojot, šī informācija obligāti ņemama vērā, lemjot par bērnam piemērojamo administratīvo sodu vai audzināšanas rakstura piespiedu līdzekli. Bērnam, kuram tā veselības vai attīstības stāvokļa dēļ ir grūtības izprast savu izdarīto pārkāpumu nebūs iespēja arī izprast pieņemto lēmumu.⁸²

Pētījumā "Bērniem draudzīga tiesiskā vide Latvijā: fokusā – likumpārkāpumu prevencija" noskaidrots, ka draudus bērna uzvedībai saskaņā ar likumu rada divu veidu sociālās parādības: **riska situācijas un uzvedības riski**.

Uzvedības riskus bērns visbiežāk pauž pats ar savu uzvedību, piemēram, neapmeklē skolu, smēķē, lieto alkoholu, ir vardarbīgs. Riska situācijas ir apstākļi, kuros bērns ir nonācis pieaugušo uzvedības vai lēmumu rezultātā, piemēram, pieaugušo vienaldzība un aizņemtība, patiesu attiecību trūkums ģimenē, vecāku šķiršanās u.tml. Riska situāciju bērns savas attīstības specifikas dēļ nespēj vadīt – mainīt vai izbeigt. Ja riska situācija netiek savlaicīgi pamanīta no pieaugušo – vecāku, sociālo darbinieku, pedagogu, policijas amatpersonu puses un citu puses – bērnam var parādīties uzvedības riski, kas izpaudīsies kā pretēja rīcība tai, ko gaida pieaugušie. Tātad savlaicīgi nepamanītas un nenovērstas riska situācijas bērna dzīvē, var veicināt, ka bērniem izveidosies uzvedības riski un līdz ar to pastāv varbūtība, ka bērni ar uzvedības riskiem izdarīs likumpārkāpumus.⁸³

Bērnu uzvedības novirzes aptver plašu spektru:

- neatbilstoša uzvedība – palaidnības, nepaklausība;
- nosodāma uzvedība – parasti izraisa vairāk vai mazāk izteiktu apkārtējo cilvēku nosodījumu (rupjības, meli, negodīga rīcība);
- deviānta uzvedība – netikumi, negatīvi nodarījumi un izpausmes attiecībās ar apkārtējiem cilvēkiem (konflikti, agresivitāte, zādības);
- delinkventa uzvedība – parādās sociālo normu pārkāpumi un krimināli sodāmas darbības pazīmes (huligānisms, sadzīves uzvedības normu ļaunprātīga pārkāpšana);
- prettiesiska uzvedība – likumpārkāpumi, noziegumi (zādības, laupīšanas, seksuāla vardarbība);

⁷⁸ National Collaborating Centre for Mental Health and Social Care Institute for Excellence, 2013.

⁷⁹ Bethere, Līdaka, Plostniece, Ponomarjova, & Striguna, 2013b.

⁸⁰ Labkājības ministrija. Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar jauniešiem. (2023). 49. lpp.

⁸¹ Likumprojekta "Bērnu antisociālās uzvedības prevencijas likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija)

⁸² Valsts kontroles revīzijas ziņojums "“Problēmbērni” – pieaugušo neizdarību spogulis". Pieejams: https://lrkv.gov.lv/lv/getrevisionfile/29565-ikOI7xAmr_o-vESqJnas3Xw0cGVm5oS2.pdf

⁸³ Likumprojekta "Bērnu antisociālās uzvedības prevencijas likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

- destruktīva jeb ekstrēma uzvedība – ļaunprātīgas agresivitātes iezīmes, kas degradē personību (atkarības, prostitūcija u.tml.)⁸⁴

Pētījumi, kuri vērsti, lai identificētu bērnu antisociālās uzvedības cēloņus, ir identificējuši faktorus, kas var izraisīt bērna antisociālu uzvedību un iedalījuši tos piecās grupās – individuālie, ģimenes, skolas, draugu un apkārtnes faktorus.

Šādi ir izplatītākie **riska faktori, kas var ietekmēt bērna uzvedību:**

- 1) bērna individuālie faktori (no bērna paša neatkarīgi faktori, kurus bērns pats nevar ietekmēt, t.i., bērna veselības stāvoklis: psiholoģiskās, neiroloģiskās saslimšanas, internalizētie un eksternalizētie uzvedības traucējumi, hiperkinētiskie uzvedības traucējumi).
- 2) bērna ģimenes faktori (ģimenē nav nodrošināta labvēlīga vide viņa sociāli vēlamai attīstībai:
 - a) vecāku problēmas ar atkarību izraisošo vielu lietošanu un labvēlīga attieksme pret atkarību izraisošo vielu lietošanu un vardarbību);
 - b) vecāku konflikti (tai skaitā laulības šķiršanas gadījumā);
 - c) bērna vecāki ir pārcēlušies uz dzīvi ārzemēs, kā rezultātā bērnu audzina citi radnieki;
 - d) bērni šķirti no vecākiem;
 - e) bieža dzīvesvietas maiņa, kā rezultātā bērnam neveidojas sociāli noturīgas saiknes ar līdzcilvēkiem;
 - f) bērna tuvinieku veselības stāvoklis (smagas slimības);
 - g) vecāku likumpārkāpumi;
 - h) bērns ir ticis pakļauts vardarbībai;
- 3) skolas faktori (konflikti skolā, zemi akadēmiskie sasniegumi, zema piesaiste skolai, biežas izglītības iestādes maiņas).
- 4) draugu un bērna autoritāšu ietekme (brālis, māsa, draugs, draudzene ir veicis likumpārkāpumu, dalība kompānijā, kurai ir raksturīga antisociālā uzvedība).
- 5) vides ietekme jeb apkārtnes faktors (trūcīga/nabadzīga kopiena, šaujamieroču un atkarību izraisošo vielu pieejamība).⁸⁵

Redzams, ka faktiski visi šie riska faktori nav atkarīgi no paša bērna gribas, bet gan no apkārtējo pieaugušo cilvēku rīcības un apkārtējo bērnu rīcības, kā arī no fizioloģiskiem apstākļiem, saslimšanu (fizisku vai garīgu) gadījumos. **Tādējādi antisociālās uzvedības riski nerodas bērnam, bet gan bērnam apkārtējā vidē un bērns ar savā rīcībā esošajiem resursiem šos riskus novērst nespēj.**⁸⁶ Šie bērna raidītie signāli ir par to, ka, iespējams, bērns atrodas viņam neatbilstošā vidē, tad bērna uzvedība pamazām sāk saturēt aizvien vairāk antisociālās uzvedības izpausmes, un ar laiku tā jau juridiski tiek kvalificēta kā likumpārkāpums.

Apskatot bērnu uzvedības traucējumu sociālpsiholoģisko portretu un uzvedību ietekmējošos faktorus, jāsecina, ka no pašvaldības un Valsts policijas amatpersonas tiek sagaidīta īpaša uzmanība un profesionalitāte, lai iegūtu uzticību un veidotu sadarbību ar bērnu. Ikvienai amatpersonai, lai veiksmīgi pildītu savas funkcijas ir jābūt labām zināšanām un prasmēm darbā ar bērniem, tādējādi nodrošinot efektīvu un savlaicīgu bērna riska uzvedības un faktoru pamanīšanu. Īpaši svarīga šo zināšanu un prasmju pielietošana ir pirmā kontakta laikā ar bērnu, kurš ir izdarījis pārkāpumu.

⁸⁴Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas un Latvijas Pašvaldību mācību centra programma: “Vadlīnijas nepilngadīgo uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmas izveidei”. (2012).

⁸⁵ J. David Hawkins, Todd I. Herrenkohl, David P. Farrington, Devon Brewer, Richard F. Catalano, Tracy W. Harachi, and Lynn Cothorn "Predictors of youth violence" (Pieejams: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/ojjdp/179065.pdf>)

⁸⁶Likumprojekta "Bērnu antisociālās uzvedības prevencijas likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

Atbilstoši iepriekš minētajam, kad bērns ir izdarījis likumpārkāpumu, uzsvars tiek likts uz iestādes rīcību, pašvaldības policijas, administratīvās komisijas priekšsēdētāju vietniekiem un locekļiem vai pašvaldības administratīvās komisijas bērnu lietu apakškomisijas priekšsēdētājiem, priekšsēdētāja vietniekiem un locekļiem, Valsts policijas amatpersonu uzsākto un izmeklēto lietu, piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, vērst uz pašu bērnu un viņa sociālās situācijas izzināšanu. Ir svarīgi iesaistīt bērna vecākus vai bērna likumiskos pārstāvjus, rosinot līdzdarboties un uzņemties atbildību par bērna uzvedību. No bērna antisociālās uzvedības riska faktoru uzskaitījuma, tieši ģimenes faktori lielākoties ir tie, kas var veicināt bērna uzvedības riska faktoru iestāšanos.⁸⁷ Arī pētījumā par starpinstitūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā aptaujātie speciālisti gandrīz vienprātīgi norādīja, ka gadījumos, kuros bērns ir pārkāpis tiesību normās ietvertu, būtu jāpiemēro speciāla kārtība un tiesību normas, kurās tiktu paredzēti risinājumi, kas palīdz novērst iemeslus, kuru dēļ bērns izdarījis likuma pārkāpumus. Turklāt tika minēts, ka šādos gadījumos ir jāstrādā vienlaikus ar bērnu un ģimeni, jo bieži vien bērna izdarītā prettiesiskā rīcība ir cieši saistīta ar ģimenē notiekošo, tai skaitā ir viens no vardarbības simptomiem ģimenē vai var liecināt par nolaidīgu attieksmi no vecāku puses un citiem iemesliem.⁸⁸

Bērna nonākšana ārpusģimenes aprūpē var būt papildus riska faktors, kas, ņemot vērā traumas ietekmi uz bērnu, var veicināt bērna problemātisku uzvedību. Bērnu, kuri atrodas ārpusģimenes aprūpē, uzvedība būs atkarīga no tā, cik atbalstošs un veselīgs atbalsts ir sniegts agrīni, vai bērns ir piedzīvojis veselīgu aprūpi un atbalstu no pieaugušajiem. Saskaroties ar bērniem, kuri atrodas ārpusģimenes aprūpē, jāpievērš uzmanība tam, vai šīs personas, kurām ir uzticēta viņu aprūpe, izdodas izprast bērna vajadzības un sniegt atbilstošu aprūpi. Viens no uzdevumiem saskarsmē ar šiem bērniem ir meklēt risinājumus kopā ar aprūpes personu, kas sniegtu individuālu atbalstu ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem, lai rosinātu iegūt izglītību, izvēlēties profesiju, kā arī palīdzētu sagatavoties patstāvīgai dzīvei, sniedzot noderīgas zināšanas par darba meklēšanu, budžeta plānošanu, veselīgu attiecību veidošanu, atkarībām u.c.⁸⁹

Bērna antisociālās uzvedības pētnieki ir konstatējuši sakarību kopumu, ko var nosaukt par bērna "kriminālo karjeru". Sākumā bērns par savu atrašanos tam nelabvēlīgā vidē signalizē ar tādu antisociālu uzvedību kā agresija pret vienaudžiem, skolas kavējumi un sliktas sekmes. Ja šajā posmā bērna vajadzības joprojām netiek apmierinātas, bērns sāk izdarīt sīkus likumpārkāpumus, visbiežāk administratīvos pārkāpumus vai sāk lietot dažādas apreibinošās vielas. Ja bērna pārkāpuma izdarīšanā pieķer, tad bērns nonāk likumsargājošo iestāžu redzeslokā, tomēr, ja bērnu tikai soda par izdarīto pārkāpumu, nevis tiek novērsts cēlonis bērna antisociālajai uzvedībai, tad bērns bieži vien attīsta tālāk savu "noziedzīgo karjeru" un turpina izdarīt administratīvos pārkāpumus vai izdara noziedzīgus nodarījumus.⁹⁰

Pamats bērna sociālai situācijai atbilstošo audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai konkrētam bērnam ir bērna riska situācijas jeb apstākļu izvērtējums. Bērna riska situācijas faktoru izvērtējuma mērķis **ir konstatēt problēmas bērna vidē, kuras jāņem vērā, izvēloties audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus**. Vienu no metodēm bērna riska situācijas un aizsardzības faktoru izvērtējumam tieši bērnu antisociālās uzvedības cēloņu novērtēšanai izstrādāta [Bērnu aizsardzības](#)

⁸⁷Likumprojekta "Bērnu antisociālās uzvedības prevencijas likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

⁸⁸Latvijas tiesnešu mācību centra pētījums "Starpinstitūciju sadarbība bērnu tiesību aizsardzībā". Pieejams: https://www.bac.gov.lv/sites/bti/files/media_file/petij_dec.2019.pdf

⁸⁹Labkārtības ministrija. Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar jauniešiem. (2023). 61. lpp.

⁹⁰Likumprojekta "Bērnu antisociālās uzvedības prevencijas likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

[centra ESF līdzfinansētā projekta 9.2.1.3/16/I/001 "Atbalsta sistēmas pilnveide bērniem ar saskarsmes grūtībām, uzvedības traucējumiem un vardarbību ģimenē" \(turpmāk – Projekts\) ietvaros.](#)⁹¹ Šī metode var palīdzēt amatpersonām gūt padziļinātāku izpratni par bērniem ar uzvedības un saskarsmes problēmām, to ietekmējošiem faktoriem un to risināšanas ceļiem. Sākotnējās novērtēšanas aptauja un bērna uzvedības novērošana veidlapa ir tikai daži no instrumentiem, ko var izmantot ikviens bērna atbalstā iesaistītais speciālists, izzinot bērna uzvedības patiesos cēloņus. Vienlaikus Projekta ietvaros tika izstrādāta Sadarbības tīkla rokasgrāmata, kurā atrodama padziļināta informācija par bērnu ar uzvedības grūtībām iesaistīto speciālistu lomām, grūtību pārvarēšanas un atbalsta sniegšanas iespējām bērnam caur praktiskiem piemēriem.

[Metodoloģija bērnu ar uzvedības traucējumiem un saskarsmes grūtībām agresijas un vardarbības mazināšanai un sociālās iekļaušanas veicināšanai.](#)

Cilvēku tirdzniecība ir vēl viens riska faktors, kura klātesamība būtu nopietni jāizvērtē, jo arī tā var apdraudēt bērnus, kuri nespēj sevi pilnībā aizsargāt un tādēļ tiek pakļauti veikt likumpārkāpumus (piemēram, bērns tiek iesaistīts – izmantots cilvēktirdzniecības vai/un seksuālās izmantošanas pasākumos, narkotisko vielu tirdzniecības un citu noziegumu veikšanas pasākumos)⁹². Zemāk sniegsim īsu skaidrojumu par tiem faktoriem, kas varētu norādīt, ka bērns, iespējams, ir kļuvis par cilvēktirdzniecības upuri. Tāpēc pašvaldības policijas darbiniekiem, kuri strādā ar bērniem un ģimenēm, pašvaldības administratīvo komisiju un to bērnu lietu apakškomisiju locekļiem, kā arī Valsts policijas amatpersonām ir būtiski pievērst uzmanību iespējamām cilvēku tirdzniecības pazīmēm.

Cilvēku tirdzniecības priekšnosacījumu kopa norāda uz plānotu vai notikušu cilvēku tirdzniecību. ANO 2000. gada 15. novembra Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību Protokolā “Par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to” (Palermo protokols) tiek pielietota trīs elementu pieeja, definējot priekšnosacījumus.⁹³ Par cilvēku tirdzniecību (CT) ir atzīstamas aktivitātes (A) ekspluatācijas nolūkā (E), kas sevī ietver darbības kontroles nodrošināšanu pār upuri, izmantojot piespiedu līdzekļus (PL).⁹⁴ (A) var izpausties kā personu vervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana, izmitināšana vai saņemšana, tostarp arī kontroles maiņa vai kontroles nodošana.

(E) nosaka kriminalizētus personas izmantošanas, ekspluatācijas veidus (plašākā nozīmē kontroles pār upuru ķermeni vai psiholoģiskās brīvības zaudēšana), kas ir personu iesaistīšana seksuālās izmantošanas veidos, piespiešana veikt darbu vai sniegt pakalpojumus (ubagošana), turēšana verdzībā (tai līdzīgas formas), turēšana kalpībā, izmantošana noziedzīgās darbībās vai orgānu izņemšanu.

(PL) mērķis ir veidot upurim priekšstatu, ka tam nav iespējams atteikties no konkrēto pakalpojumu sniegšanas, neradot draudus sev vai saviem tuviniekiem.

Bērnu cilvēku tirdzniecības gadījumos, kā īsumā minēts iepriekš, Palermo protokola visi trīs elementi netiek ņemti vērā – šajos gadījumos, kad iespējamais upuris ir bērns, lai gadījums tiktu atzīts par cilvēku tirdzniecību, ir jābūt saskatāmiem un pierādāmiem tikai diviem no minētajiem trīs elementiem – aktivitātes (*action*) un ekspluatācija (*exploitation*), līdz ar to jebkādas aktivitātes, ko veic

⁹¹ Metodoloģija bērnu ar uzvedības traucējumiem un saskarsmes grūtībām agresijas un vardarbības mazināšanai un sociālās iekļaušanas veicināšanai. Pieejama: <https://www.bac.gov.lv/lv/media/2337/download?attachment>

⁹² Labkājības ministrija. Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar jauniešiem. (2023). 51. lpp.

⁹³ Helmut Sax. “Child Trafficking – a call for rights-based integrated approaches” (2018) 252.lpp.

⁹⁴ Likums "Par Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību Protokolu par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to". <https://likumi.lv/ta/id/87670>

persona, lai ekspluatētu bērnu, var tikt dēvēta par bērna cilvēku tirdzniecību.⁹⁵ Šāds princips tiek ievērots, jo tiek pieņemts, ka bērns nekad nav pilnībā spējīgs dot savu piekrišanu ekspluatējošu darbību veikšanai, uz kuru mudina vai piespiež pāridarītājs.⁹⁶

Pašvaldības policijas darbiniekiem, kuri strādā ar bērniem un ģimenēm, pašvaldības administratīvās komisijas priekšsēdētājiem, priekšsēdētāja vietniekiem un locekļiem vai pašvaldības administratīvās komisijas bērnu lietu apakškomisijas priekšsēdētājiem, priekšsēdētāja vietniekam un locekļiem un Valsts policijas amatpersonām esošajā bērna tiesībsargājošajā sistēmā būtu jānodrošina tas, lai laikus tiktu identificēti riska apstākļi, kas norādītu uz to, ka bērnam nākotnē varētu attīstīties uzvedības riski, bērns varētu izdarīt atkārtotus likumpārkāpumus, tādējādi savlaicīgi nodrošinot šiem bērniem nepieciešamo pastiprināto uzmanību un atbalsta pasākumus.

Nodaļas kopsavilkums

5 galvenie punkti:

1. Bērna uzvedība jāvērtē plašāk – kontekstā ar ģimenes, vides, attīstības un veselības faktoriem.
2. Bērnam jāpiemēro tādi pasākumi, kas veicina uzvedības maiņu, nevis vienkārši soda.
3. Ieteicams vispirms izvērtēt iespēju piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus.
4. Komisijai jābūt informētai par bērna veselības stāvokli, skolas apmeklējumu, ģimenes situāciju.
5. Īpaši jāizceļ gadījumi, kad bērns var būt cilvēktirdzniecības upuris – tas prasa cita līmeņa rīcību.

Rīcības piemērs:

Bērns, kurš ar vardarbīgu uzvedību apdraudējis klases biedrus, tiek novērtēts Komisijā: tiek pieprasīta informācija no skolas, notiek saruna ar bērna likumisko pārstāvi, kas ir ārpusģimenes aprūpes iestādes vadītājs, un pieaicināts skolas psihologs. Izvērtējot, secināts, ka bērnam ir zemas sociālās prasmes un emociju regulācijas grūtības, kā rezultātā tiek piemērots mentora atbalsts, nevis naudas sods.

⁹⁵ A.T. Gallagher. “The International Law of Human Trafficking” (2010). 25.lpp.

⁹⁶ Philippa Southwell, Michelle Brewer, Ben Douglas-Jones QC. “Human Trafficking and Modern Slavery Law and Practice. (2018) 4.lpp.

6. Starpinstitucionālā sadarbība

Darbā ar bērniem starpinstitucionālo sadarbību izmanto, lai izvērtētu un aktivizētu dažādas jomas, kurās bērnam ir nepieciešams atbalsts. Bērns ikdienā saskaras un mijiedarbojas ar vairākām jomām, kas vienlaikus var sniegt gan atbalstu, gan palīdzību. Tādējādi starpinstitucionālā sadarbība ļauj ieraudzīt bērnu daudzpusīgāk. Centra ieskatā, analizējot bērna uzvedības cēloņus, kā arī ņemot vērā bērnu uzvedības cēloņu komplicēto raksturu, ikvienam speciālistam un amatpersonai ir jāīsteno starpprofesionālās un starpinstitucionālās sadarbības pieeja.

6.1. Starpinstitucionālās sadarbības normatīvais ietvars

Valsts pārvaldes iekārtas likuma 54. panta pirmajā daļā noteikts pienākums iestādēm sadarboties, lai veiktu savas funkcijas un uzdevumus. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70. panta pirmajā daļā noteikts, ka katra bērna tiesību aizsardzības subjekta (t.sk. pašvaldības administratīvās komisijas priekšsēdētājam, priekšsēdētāja vietniekam un locekļiem vai pašvaldības administratīvās komisijas bērnu lietu apakškomisijas priekšsēdētājam, priekšsēdētāja vietniekam un locekļiem; pašvaldības policijas darbiniekam, kurš strādā ar bērniem un ģimenēm u.tml.) pienākums ir jebkurā gadījumā sniegt palīdzību bērnam, kuram tā nepieciešama, izvērtējot konkrētā bērna vajadzības un attiecīgās situācijas apstākļus.

Eiropas valstu prakse starpinstitūciju sadarbībā bērnu tiesību aizsardzības jomā ir noteikta, balstoties uz Eiropas Padomes Ministru komitejas vadlīnijām par bērniem draudzīgu justīciju (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice). Vadlīnijās uzsvērts, ka darbs bērnu tiesību aizsardzībā organizējams starpinstitūciju sadarbības formā, papildus uzsverot, ka visos gadījumos, kad tiek pieņemti lēmumi par bērniem, ir jākonsultējas ar dažādiem profesionāļiem un jāņem vērā viņu ieteikumi. Uzsvērts, ka multidisciplinārs darbs īstenojams ar bērniem, kas pārkāpuši likumu vai cietuši no likuma pārkāpumiem vai citiem tiesību aizskārumiem.⁹⁷ Eiropas Padomes vadlīnijas par bērniem draudzīgu justīciju rekomendē stiprināt starpinstitūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā. Tiek uzsvērts, ka visos gadījumos, kad tiesību normu realizācijā tiek iesaistīti bērni, dažādu jomu speciālisti kopā var pieņemt lēmumus, kas ir bērnu labākajās interesēs, jo sevišķi gadījumos, kad bērns var vai jau ir nonācis konfliktā ar likumu vai var kļūt, vai jau ir kļuvis par vardarbības vai noziedzīga nodarījuma, vai cita likuma pārkāpuma upuri.⁹⁸

Latvijā starpinstitūciju sadarbība dažādu jautājumu risināšanā notiek saskaņā ar spēkā esošajiem normatīviem aktiem, t.sk., Ministru kabineta 2017. gada 12. septembra noteikumiem Nr. 545 “Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā”. Un lai sekmētu valsts un pašvaldības institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā, valstī ir izveidota Nepilngadīgo personu atbalsta informatīvā sistēma (turpmāk – NPAIS).⁹⁹ NPAIS izveidošanas mērķis ir sekmēt starpinstitūciju sadarbību, gan risinot konkrētus (individuālos) bērnu tiesību neievērošanas un aizsardzības gadījumus.¹⁰⁰

⁹⁷Latvijas tiesnešu mācību centra pētījums “Starpinstitūciju sadarbība bērnu tiesību aizsardzībā”. Pieejams: https://www.bac.gov.lv/sites/bti/files/media_file/petij_dec.2019.pdf

⁹⁸Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice <https://rm.coe.int/16804b2cf3>

⁹⁹Bērnu tiesību aizsardzības likuma 67.² pants.

¹⁰⁰ Revīzija ““Problēmbērni” – pieaugušo neizdarību spogulis”. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/revizija-problemberni-pieauguso-neizdaribu-spogulis>

Ministru kabineta 2014. gada 25. marta noteikumi Nr. 157 "Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi" paredz 16 valsts un pašvaldību iestādes, kurām ir pienākums sniegt ziņas NPAIS par bērnu, tam sniegtajiem pakalpojumiem, kā arī par bērna izdarītajiem pārkāpumiem vai riskiem, kas var veicināt likumpārkāpumu izdarīšanu u.tml.¹⁰¹ Atbildīgajām institūcijām savu profesionālo pienākumu veikšanai NPAIS ir nodrošināta iespēja arī saņemt citu institūciju sniegto informāciju.

6.2. Sadarbības nozīme bērnu likumpārkāpumu mazināšanā

Starpinstitūciju sadarbība ir sadarbība starp dažādām institūcijām, kas var palīdzēt novērst un mazināt iespējamos bērna likumpārkāpumus. Labās prakses piemēri Latvijas vairākās pašvaldībās pierāda, ka ir iespējams efektīvi nodrošināt bērnu tiesību un interešu aizsardzību, ja vien pastāv veiksmīga starpinstitucionāla sadarbība. Starpinstitūciju sadarbība ietver informācijas apmaiņu, problēmas definēšanu, kopīgu lēmumu pieņemšanu un efektīvu gadījumu pārvaldību.

Bieži vien tiek teikts, ka bērna tiesībām ir horizontāls raksturs, jo tās saistītas gandrīz ar visām citām tiesību piemērošanas nozarēm. Minētais nozīmē, ka bez starpinstitūciju sadarbības bērnu tiesību efektīva aizsardzība nav iespējama.¹⁰² Vienlaikus ņemot vērā bērnu uzvedības risku un ietekmējošo faktoru daudzveidību, nevar izslēgt, ka amatpersonām var būt grūtības precīzi identificēt bērna sociāli nevēlamās uzvedības patiesos cēloņus, tādēļ starpinstitucionālā un starpprofesionālā sadarbība ir viens no veidiem, kā rast visefektīvāko palīdzības un atbalsta veidu bērnam. Tamdēļ sadarbības princips ir vērsts uz to, lai stiprinātu bērnu tiesību aizsardzības sistēmas dažādos posmos iesaistīto institūciju un amatpersonu apziņu, ka neviena bērna problēma nav pilnībā atrisināma tikai kādas vienas iestādes kompetences ietveros, bet vienmēr prasa arī citu iestāžu līdzdarbošanos, lai gadījumu atrisinātu pilnīgi un bērna interesēm vislabākajā veidā atbilstoši.¹⁰³ Piemēram, tiek prezumēts, ka bērnam vislabvēlīgākā vide ir ģimene, tomēr var būt situācijas, kad bērna atstāšana ģimenē apdraud viņa veselību. Visi šie faktori jāapsver katra konkrēta bērna esošās situācijas kontekstā, nodrošinot bērna individuālās vajadzībās balstīto pieeju. Tālab iestāžu pienākums ir primāri sniegt atbalstu gan bērnam, gan viņa ģimenei, lai mazinātu uzvedības riskus.

Lai atbalstītu bērnu dažādās viņa dzīves situācijās ir nepieciešama savstarpēji koordinēta starpinstitucionālā sadarbība, kur katra iesaistītā institūcija vai speciālists piedāvā savas profesionālās zināšanas un resursus, tādējādi veidojot vispusīgu atbalsta tīklu bērnam. Piemēram, veselības aprūpe un sociālā joma ir tās, kas sniedz atbalstu un palīdzību. Tāpat arī katrā jomā strādājošajiem speciālistiem piemīt savas kompetences, lomas, profesionālie uzdevumi un arī resursi. Svarīgi ir noteikt arī kompetences ietvaru un robežas, kurā darbojas šo vadlīniju mērķa grupa jeb pašvaldības administratīvās komisijas priekšsēdētāji, priekšsēdētāja vietnieki un locekļi vai pašvaldības administratīvās komisijas bērnu lietu apakškomisijas priekšsēdētāji, priekšsēdētāja vietnieki, kā arī Valsts un pašvaldības policijas amatpersonas, kuras strādā ar bērniem.

¹⁰¹Ministru kabineta 2014. gada 25. marta Noteikumu Nr.157 "Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi" 5.2.5. un 5.4.5.apakšpunkts.

¹⁰²Metodiskās vadlīnijas. Starpinstitūciju sadarbība bērnu tiesību aizsardzībai pašvaldībās. Pieejams: <https://m.juristavards.lv/biblioteka/278917-metodiskas-vadlinijas-starpinstitutciju-sadarbiba-bernu-tiesibu-aizsardzibai-pasvaldibas/>

¹⁰³Likumprojekta "Bērnu antisociālās uzvedības prevencijas likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

Objektīvi nevienai no bērna situācijā iesaistītajām institūcijām nav visu nepieciešamo zināšanu, prasmju vai līdzekļu, kas vajadzīgi problēmas atrisināšanai. Katra no iesaistītajām institūcijām ir kompetenta pieņemt lēmumu kādā noteiktā aspektā:

- bāriņtiesa lemj par nepieciešamību pārtraukt vecākiem aizgādības tiesības un par bērna ārpusģimenes aprūpi,
- sociālais dienests sniedz atbalstu bērnam un viņa ģimenei veicot psihosociālu darbu, sniedz sociālos pakalpojumus un finansiālu atbalstu ģimenēm ar bērniem,
- ārstniecības iestāde sniedz bērnam nepieciešamo medicīnisko palīdzību,
- bērnu aprūpes iestāde, aizbildnis, audžuģimene – nodrošina bērna aprūpi un audzināšanu bērna ārpusģimenes aprūpes laikā,
- izglītības iestāde īsteno izglītības programmu un veic audzinoša rakstura pasākumus,
- policija veic izziņu, nodrošina likuma prasību ievērošanu un likumpārkāpumu izmeklēšanu.

Pašvaldību administratīvās komisijas ir viena no tām institūcijām, kuru izveido dome noteiktu uzdevumu izpildei un kurām piemīt plaša administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšanas kompetence, kā arī tiesības pieņemt lēmumus saskaņā ar normatīvajos aktos noteikto. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 67. panta pirmā daļa nosaka, ka par bērna tiesību aizsardzību atbild pašvaldība pēc bērna dzīvesvietas. Līdz ar to, katrs bērns ir piesaistīts konkrētai pašvaldībai, kas ir viņa tuvākā kopiena, kurai jāgādā, lai būtu informācija par tajā dzīvojošajām ģimenēm un bērniem, un to struktūru. Tādējādi, komisijai, īstenojot savus galvenos uzdevumus, ir tiesības pieprasīt un saņemt informāciju, vienlaikus komisija ir atbildīga par to, lai nodrošinātu, ka bērna situācija ir sistēmiski analizēta. Komisija, ja nepieciešams, var pieaicināt uz komisijas sēdi bāriņtiesas, izglītības iestādes, sociālās palīdzības iestādes vai ārstniecības iestādes pārstāvi un uzklaut viņa viedokli par piemērojamo audzinoša rakstura piespiedu līdzekli. Lai novērstu noteiktus likumpārkāpumus, savstarpēji sadarbojas tādas institūcijas, kā pašvaldības sociālais dienests, bāriņtiesa, Valsts policija, pašvaldības policijas, Ieslodzījuma vietu pārvalde, Valsts probācijas dienests un Bērnu aizsardzības centrs, kā arī nevalstiskās organizācijas.¹⁰⁴

Tādējādi starpinstitucionālā sadarbība ir nepieciešama, lai bērnu tiesību aizsardzības subjekti – bērna ģimene, izglītības, kultūras, veselības aprūpes, bērnu aprūpes iestādes, policija, valsts un pašvaldības institūcijas, nevalstiskās organizācijas un citas fiziskas un juridiskas personas, kuru darbība saistīta ar palīdzības sniegšanu bērniem, kā arī darba devēji varētu veiksmīgi īstenot normatīvajos aktos noteiktās prasības, nodrošinot bērnu tiesības (piemēram, bērna drošību, aizsardzību, tiesības uz izglītību, tiesības būt pasargātam no fiziskas, garīgas un seksuālas ekspluatācijas).¹⁰⁵

¹⁰⁴ Atkārtotu likumpārkāpumu novērtēšanas pamatprincipi. Pieejams: https://www.vp.gov.lv/sites/vp/files/atkartotu_likumparkapumu_noversanas_pamatprincipi_slegts1.pdf

¹⁰⁵ Metodiskie ieteikumi bāriņtiesām un sociālajiem dienestiem par bāriņtiesas un sociālā darba speciālista darbu ar ģimeni un citu speciālistu sadarbību. Pieejams: <https://www.bac.gov.lv/lv/media/837/download>

Nodaļas kopsavilkums

5 galvenie punkti:

1. Bērna situācijas izvērtēšanā jāpiedalās atbildīgo iestāžu speciālistiem no – skolas, sociālā dienesta, policijas, u.c.
2. Sadarbībai jābūt savlaicīgai, koordinētai un mērķētai – jāizvairās no “formālas informācijas apmaiņas”.
3. Būtiski nodrošināt, ka bērns netiek “pārsūtīts” starp iestādēm, bet ka rīcība ir saskaņota un bērna situācijas virzība tiek pārraudzīta nosakot konkrētus termiņus.
4. Ar rīcībā esošo informāciju ir jāapmainās likumīgi un droši, ievērojot datu aizsardzību.
5. Komisija, izskatot pārkāpumu, noskaidro bērna uzvedības problēmu cēloņus.

Rīcības piemērs:

Izglītības iestāde organizē sanāksmi, kurā piedalās sociālais darbinieks un pārstāvis no Bērnu aizsardzības centra, kur kopīgi tiek rasts risinājums bērna atbalstam, kuram novērota klaiņošana un skolas neapmeklēšana.

7. Policijas darbinieka saskarsme ar bērnu

Policijas darbiniekiem ir jānovērš un jāatklāj likumpārkāpumi, un jābūt arī profesionāliem, komunicējot ar bērniem. Svarīgi atcerēties, ka bērns, kurš ir nonācis konfliktā ar likumu ir nevis līdzeklis likumpārkāpuma atklāšanā vai pierādīšanā, bet gan sadarbības partneris. Situācijās, kad bērns ir veicis likumpārkāpumus, visbiežāk policijas darbinieks ir saskarsmes iniciators. Šis apstāklis primāri ir jāņem vērā policijas darbiniekam uzsākot saskarsmi ar bērnu un tādēļ īpaša rūpība ir jāpievērš sarunas veida izvēlei ar bērnu.¹⁰⁶

Pētījumos, kuros aplūkota bērnu saskarsme ar tiesībsardzības iestādēm tika pētīts, kā bērns uztver procesuālo taisnīgumu un uzskatus par policijas likumību. Tika izpētīts, ka bērniem īpaši būtiski ir:

- 1) iespēju izteikt viedokli par situāciju pirms oficiāla policijas lēmuma pieņemšanas;
- 2) konsekventa un neitrāla lēmumu pieņemšana un noteikumi;
- 3) uzticēšanās policijas darbību motīviem;
- 4) cieņpilna attieksme.

Izmantojot minētos četrus elementus, policijas darbinieki, mijiedarbojoties ar bērniem, var veicināt bērnu pozitīvāku attieksmi un uzvedību šīs mijiedarbības laikā, kā arī sekmēt uzticēšanos un tiesiskuma principu ievērošanu policijas darbībā.¹⁰⁷

Saruna ar bērnu ir būtisks komunikācijas process, kas veido un nostiprina attiecības starp pieaugušo un bērnu. Tā ir mijiedarbība, kurā tiek izmantoti gan verbālās, gan neverbālās komunikācijas līdzekļi, lai nodotu informāciju, izteiktu emocijas un veicinātu savstarpēju izpratni.¹⁰⁸ Sarunas laikā bērns ne tikai uzklasa pieaugušo, bet arī izsaka savas domas, jūtas un viedokli, tādējādi attīstot savu pašapziņu un sociālās prasmes. Lai mijiedarbība ar bērnu būtu veiksmīga, ir svarīgi radīt drošu un uzticamu vidi, kurā bērns jūtas pieņemts, saprasts un uzklauts. Tikai tad, ja bērns izjūt emocionālu komfortu un pārliecību, ka viņa domas un izjūtas tiek uztvertas nopietni, saruna var būt patiesa un jēgpilna. Zemāk atradīsiet ieteikumus, kam pievērst uzmanību veidojot sarunu ar bērnu.

Valsts policijas Policista rokasgrāmatā darbā ar cietušajiem (aut.kol.Landmane D., Rinkevics A., Eināts K. (2013)) apkopoti **ieteikumi, kā komunicēt ar cietušo bērnu, uz kuru bāzes veidoti ieteikumi, kā komunicēt ar bērnu, kurš ir veicis administratīvo pārkāpumu:**

- Sarunu ar bērnu ieteicams veikt policijas darbiniekam, kuram ir speciālas zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā;
- Policists iepazīstina ar sevi un saskarsmes mērķi (izskaidro situāciju vienkāršos vārdos);
- Būtiski, ka policists ir pieklājīgs un viņa balss tonis pauž pārliecinātību;
- Izskaidro bērnam turpmākās darbības, kas tiks veiktas;
- Pārbauda bērna un bērna likumiskā pārstāvja pamatinformāciju un kontaktinformāciju. Par notikušo, tai skaitā, saskarsmi ar policistu informēt vecākus vai citu pilnvarotu personu par to, ka ar bērnu tiks veikta saruna (sniedz informāciju par to, kāpēc bērns kontaktējas ar policiju);
- Sarunas laikā policists pauž mieru un līdzsvarotību;

¹⁰⁶Interactions between Youth and Law Enforcement. Pieejams: <https://www.ojp.gov/library/publications/model-programs-guide-literature-review-interactions-between-youth-and-law>

¹⁰⁷Interactions between Youth and Law Enforcement. Pieejams: <https://www.ojp.gov/library/publications/model-programs-guide-literature-review-interactions-between-youth-and-law>

¹⁰⁸Sarunas ar bērnu pamatprincipi vecāku vai likumisko pārstāvju nolaidības un vardarbības gadījuma izvērtēšanā. Dr.psych. Dace Landmane.

- Sarunā starp bērnu un policijas darbinieku jāpiesaista arī bērna vecāks vai bērna likumiskais pārstāvis, izņemot gadījumus, kad šāda klātbūtne ir pretrunā ar bērna interesēm vai bērns izsaka vēlmi nesniegt informāciju vecāka vai likumiskā pārstāvja klātbūtnē;
- Policista nostāja pauž pārliecību, atvērtību un ieinteresētību sarunai, tādējādi apliecinot, interesi, tam ko bērns stāsta. Vienlaikus policists ciena bērna tiesības klusēt;
- Policijas darbiniekam jāievēro objektivitātes princips, vienlaikus nodrošinot bērnam iespēju brīvi paust savu viedokli vai sniegt paskaidrojumu. Būtiski ir veicināt bērna izjūtu, ka viņš tiek uzklauss, jo tas var mazināt emocionālo spriedzi un potenciālos konfliktus. Ieteicams bērnu iedrošināt sarunai, norādot, ka policijas darbinieks nav bijis notikuma vietā un tādēļ viņam ir nepieciešama bērna palīdzība situācijas izpratnē;¹⁰⁹
- Nav ieteicams runāt ar bērnu par likumpārkāpuma apstākļiem citu vienaudžu klātbūtnē un/vai neiesaistīto personu klātbūtnē;
- Sarunai jānotiek drošā vidē. Atbildiet uz bērna uzdotajiem jautājumiem tik plaši, cik vien varat un dodiet iespēju bērnam uzdot viņam interesējošus jautājumus. Sarunā ieteicams izvairīties no sarežģītas terminoloģijas izmantošanas, jo to bērns var nesaprast un tas var mazināt bērna uzticēšanos;
- Ja ir aizdomas, ka bērns atrodas alkoholisko dzērienu, narkotisko vai toksisko vielu vai citu apreibinošu vielu iespaidā, policijas darbinieks izsauc Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta brigādi, kā arī organizē pasākumus bērna vecāku vai bērna likumisko pārstāvju informēšanai par notikumu un notiekošo.

Ieteikumi, kā komunicēt ar bērnu, kurš administratīvā pārkāpuma brīdī pauž agresīvu uzvedību

Policijas darbiniekiem var nākties veidot saskarsmi ar bērniem, kuri ir agresīvi noskaņoti. Policijas darbinieks var uzlabot komunikāciju ar bērnu, bet var to arī pasliktināt, piemēram, izraisot agresiju, kas tiek vērsta pret viņu. Komunicējot ar bērniem, kuriem ir agresīva uzvedība, pastāv iespēja, ka policijas darbiniekam ir jāizmanto fizisks spēks, speciālie līdzekļi vai šaujamierocis. Tomēr policijas darbinieks, izmantojot noteiktas komunikācijas iemaņas darbā ar šādiem bērniem, var izvairīties no tā, ka bērns sāk apdraudēt sevi un apkārtējos.

Lai veidotu efektīvu saskarsmi ar bērnu, kuram policists novēro agresīvu uzvedību, sarunā jāizmanto „Es” forma. „Es” ziņa tiek izmantota, lai veicinātu sadarbību ar bērnu, kurš ir agresīvs. „Es” ziņai ir trīs daļas:

- parafrāze;
- emociju atspoguļošana;
- vārdos izteikta patiesa vēlme palīdzēt.¹¹⁰

Piemēram: „Es redzu, ka tu šobrīd esi ļoti satraukts un dusmīgs. Es jūtos noraizējies, jo man ir svarīgi, lai tu justos droši un mierīgi. Es patiešām vēlos tev palīdzēt atrisināt šo situāciju un saprast, kas noticis.”

¹⁰⁹ Talking to young children – what I've learned. Pieejams: <https://www.college.police.uk/article/talking-young-children>

¹¹⁰ Vecchi, G.M., Van Hasselt, V.B., & Romano, S.J. (2005). Crisis (hostage) negotiation: current strategies and issues in high-risk conflict resolution. *Aggression and Violent Behavior*, p. 533–551.

Pievērsiet uzmanību sava sacītā saturam

- Neaizvainojiet bērnu un neļaujiet bērnam aizvainot arī Jūs, atspoguļojiet novērojumus, piemēram, sakot: “Es redzu, ka esi saniknots/-ta”;
- Nesāciet strīdēties ar bērnu, jo tad pastāv iespēja, ka bērns var kļūt vēl agresīvāks;
- Uzdodiet precizējošus atvērtos jautājumus. Ja Jūs izrādāt neviltotu interesi un sapratni, tas ļaus agresīvajai personai nomierināties.¹¹¹

Ieteikumi drošas vides nodrošināšanai

- Īpaši izvērtējiet apkārtējo vidi;
- Nodaliet bērnu ar agresīvu uzvedību no citām personām;
- Ja strādājat viens, pieaiciniet vēl kādu kolēģi, kas ļaus kontrolēt situāciju;
- Ja bērns ir alkohola reibumā, neļaujiet tam turpināt alkohola lietošanu;
- Negrieziet bērnam muguru, paturiet viņu savā redzeslokā visu laiku;
- Neizdariet pēkšņas un straujas kustības, kuras varētu uztvert kā provokāciju.¹¹²

Ieteicams neizmantot

- „Nomierinies!”, Tas tikai vēl vairāk var sadusmot. Emocionālās spriedzes mazināšanai, var atspoguļot emocijas;
- „Tev vajag!”, „Tev nevajag!” – nenorādiet bērnam, kas ir jādara. Tā vietā var uzdot jautājumu: „Ko ar to panāksi?”;
- „Kāpēc?” – šī vārda izmantošana liek ieņemt aizsardzības pozīciju, un ir jāpamato attiecīgās rīcības motīvs. Uz šo jautājumu tiek saņemtas visnekorektākās atbildes.¹¹³

Sekojieta savam emocionālajam stāvoklim, komunicējot ar bērnu

- Demonstrējiet neitralitāti attiecībā pret bērnu, kurš pauž agresīvu uzvedību. Dabiska reakcija, kad bērns jūtas apdraudēts, ir pretuzbrukums vai bēgšana. Šādā gadījumā nekļūstiet agresīvs, bet saglabājiet mieru un pats izvairieties no agresivitātes;
- Nesāciet attaisnoties (par jebko). Šādos gadījumos var parādīties mērķis, uz kuru var vērst savas negatīvās emocijas;
- Neuztveriet teikto personīgi. Dusmas nav adresētas Jums, bet gan lai „nolaistu tvaiku”, tāpēc par to saņēmēju var kļūt jebkurš.¹¹⁴

Labās prakses piemēri attiecībā uz attieksmi un ķermeņa valodu

- Pievērsiet uzmanību savai ķermeņa valodai;
- Stāviet vai sēdiet vienā līmenī ar bērnu, izvairieties atrasties pārāk tuvu bērnam, jo bērni, kuri ir piedzīvojuši traumatisku pieredzi tuvu kontaktu var uztvert kā apdraudējumu;

¹¹¹ Landmane D., Rinkevics A., Eināts K. (2013) Policista rokasgrāmata darbā ar cietušajiem, Valsts policija.

¹¹² Landmane D., Rinkevics A., Eināts K. (2013) Policista rokasgrāmata darbā ar cietušajiem, Valsts policija.

¹¹³ Landmane D., Rinkevics A., Eināts K. (2013) Policista rokasgrāmata darbā ar cietušajiem, Valsts policija.

¹¹⁴ Landmane D., Rinkevics A., Eināts K. (2013) Policista rokasgrāmata darbā ar cietušajiem, Valsts policija.

- Izvairieties pieskarties bērnam (izņemot gadījumus, kad sniedzat pirmo neatliekamo medicīnisko palīdzību vai novēršat dzīvības vai veselības apdraudējumu pašam bērnam vai citai viņa apdraudētai personai);
- Izveidojiet acu kontaktu, tomēr pievērsiet uzmanību vai pārāk ciešs acu kontakts bērnam nerada trauksmi;
- Veltiet visu savu uzmanību tikai bērnam.¹¹⁵

Attīstības un saskarsmes īpatnības bērniem ar īpašām vajadzībām

Garīgās attīstības traucējumi ir prāta spēju (intelektu) traucējumi, kuri neatjaunojas un nav izārstējami. Tie ir galvas smadzeņu bojājumi vai to darbības traucējumi, kas iedzimst vai rodas dzīves laikā.¹¹⁶ Intelektuālās darbības traucējumi izpaužas visos psihiskajos procesos – uztverē, atmiņā, domāšanā, valodā, kā arī emocionālajā un gribas sfērā, un šo traucējumu gadījumā intelekta koeficients (IQ) ir pazemināts. Adaptīvo uzvedību raksturo izziņas, sociālo un sadzīvisko prasmju kopums, kas ir nepieciešams, lai varētu funkcionēt ikdienas dzīvē. Garīgās atpalcības gadījumā ir vērojami traucējumi vismaz divās no adaptīvās uzvedības jomām: saziņa, sevis aprūpe, mājas dzīve, sociālās prasmes, orientēšanās tuvākajā apkārtnē, pašregulācija, akadēmisko prasmju lietošana, darbs, atpūta, veselība un drošība.¹¹⁷

Latvijā bērnu garīgās attīstības traucējumi tiek apzīmēti ar līmeņiem un medicīniskiem kodiem.¹¹⁸ Garīgās atpalcības pakāpes tiek noteiktas, izmantojot standartizētus intelekta testus, papildus var lietot skalas, kas nosaka sociālo adaptāciju konkrētajā vidē.

Viegla garīga atpalcība. Tiek atzīmēti ar kodu F 70. Bērni ar garīgās attīstības traucējumiem lēni iegaumē jauno, ātri aizmirst. Iespējams, ka ir nelielas mācīšanās grūtības skolā. Viņi atceras un iegaumē tikai to, ko paši uzskata par vajadzīgu un svarīgu. Apzināta iegaumēšana rada grūtības. Viņi nespēj mērķtiecīgi iegaumēt un atcerēties. Tāpēc tādiem bērniem nepieciešami vairākkārtēji atkārtojumi un atgādinājumi.¹¹⁹

Vidēji smaga garīga atpalcība. Tiek atzīmēta ar kodu F 71. Bērni ar vidēji smagiem un smagiem garīgās attīstības traucējumiem attīstās lēni, ar lielu novēlošanos un traucējumiem. Viņiem bieži vien neveidojas nepieciešamība saskarsmei ar pieaugušajiem, atpaliek valodas un kustību attīstība, daudziem ir pazemināts vai paaugstināts jutīgums, piemēram, daži nejūt sāpes, citi, otrādi – jūt pastiprinātas sāpes. Tādiem bērniem nav intereses par apkārtējiem priekšmetiem – trūkst zinātkāres. Arī rotaļlietas viņus neinteresē – bērni nezina, ko ar tām darīt, kā spēlēties.¹²⁰

Smaga garīga atpalcība. Tiek atzīmēta ar kodu F 72. Nepieciešams nepārtraukts atbalsts.

¹¹⁵How to Promote Child-friendly Interactions with Children. Prezentācija pieejama: https://resourcehub01.blob.core.windows.net/training-files/Training%20Materials/034%20RTP-CP_Police/2023/1.5_Module%201_PowerPoint_presentation.pdf

¹¹⁶Metodiskais materiāls vecākiem. Bērns ar garīgās attīstības traucējumiem. Pieejams: <https://ieej.lv/MNxDa>

¹¹⁷Landmane D., Rinkevics A., Eināts K. (2013) Policista rokasgrāmata darbā ar cietušajiem, Valsts policija.

¹¹⁸Starptautiskās statistiskās slimību un veselības problēmu klasifikācijas 10. redakcija (SSK-10) ir vispārpieņemts standartinstruments diagnožu kodēšanai statistiskas uzskaites nodrošināšanai.

¹¹⁹Metodiskais materiāls vecākiem. Bērns ar garīgās attīstības traucējumiem. Pieejams: <https://ieej.lv/MNxDa>

¹²⁰Metodiskais materiāls vecākiem. Bērns ar garīgās attīstības traucējumiem. Pieejams: <https://ieej.lv/MNxDa>

Dziļa garīga atpalcība. Tiek apzīmēta ar kodu F 73. Nepieciešama nepārtraukta palīdzība, jo ir lielas grūtības ar sevis apkopšanu, tīrību, kontaktiem un kustībām.¹²¹

Garīga rakstura traucējumi liedz bērnam pilnvērtīgi izprast un ievērot sabiedrībā pieņemtās normas.

Ir jāatceras, ka bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem var būt arī citi traucējumi – runas, kustību, redzes, dzirdes, kā arī saistībā ar uzvedību, kas prasa uzmanīšanu un ārstēšanu u. c. Bieži vien policijas darbiniekam, kas dodas pie bērna, kurš ir veicis likumpārkāpumu nav zināms, vai bērnam ir garīga atpalcība vai citi uzvedības traucējumi. Tomēr, ja policijas darbiniekam ir aizdomas, ka bērnam ir vai varētu būt garīgās attīstības traucējumi, rīkojieties tā, it kā bērnam tiešām tādi būtu un noskaidrojiet, kādi ir bērna intelektuālās darbības traucējumi un kādi ir viņa adaptīvās uzvedības traucējumi. Ja darbiniekam, noskaidrojot lietas apstākļus, rodas aizdomas, ka bērnam ir garīgās veselības traucējumi vai smaga garīga atpalcība un viņš nav sapratis savu rīcību, tiek nozīmēta ekspertīze. Turklāt Administratīvās atbildības likuma 114. pants paredz, ja rodas pamatotas šaubas par personas pieskaitāmību, ekspertīze ir veicama obligāti. Ekspertīze tiek veikta administratīvā pārkāpuma izmeklēšanas posmā un, to ierosina pilnvarota amatpersona. Tas palīdzēs labāk saprast, kādas ir bērna spējas un speciālās vajadzības. Būtiski būtu apzināties, vai bērnam nav kāda pavadslimība, piemēram, psihiska saslimšana vai uzvedības traucējumi. Tā rīkojoties var nodrošināt efektīvāko komunikācijas veidu un optimālu reakciju uz bērna vajadzībām, jo bērni ar garīgās attīstības traucējumiem ir pakļauti lielākam riskam nokļūt sociāli nelabvēlīgās kompānijās un veikt likumpārkāpumus, atšķirībā no tiem, kuriem nav garīgās attīstības traucējumu.

Kā komunicēt ar bērniem ar garīgas attīstības traucējumiem?

Lai nodrošinātu efektīvu un saprotamu komunikāciju, īpaši situācijās, kad sarunas dalībnieks ir ar uztveres vai izpratnes grūtībām, ieteicams izteikties īsos, skaidros un konkrētos teikumos. Pārāk gari un sarežģīti izteikumi var apgrūtināt informācijas uztveri un izpratni. Ja iespējams un nepieciešams, sarunu var papildināt ar neverbāliem komunikācijas līdzekļiem, piemēram, žestiem, attēliem vai fotogrāfijām.¹²² Šādas vizuālās palīgmetodes palīdz labāk uztvert un saprast sniegto informāciju, it īpaši gadījumos, kad verbālā komunikācija nav pietiekama. Vienlaikus attiecībā uz žestiem jābūt piesardzīgiem, jo pārmērīga vai personai nesaprotama/neparedzama žestu lietošana var izraisīt bailes un apdraudējuma sajūtu.

Bērniem ar garīga rakstura traucējumiem var būt grūtības pilnvērtīgi izprast un novērtēt noziedzīgā nodarījuma smagumu.¹²³ Tas var ietekmēt viņu spēju pilnvērtīgi iesaistīties resocializācijas pasākumos, kas paredzēti sociālo prasmju uzlabošanai un integrācijai sabiedrībā. Tāpat bērniem var būt apgrūtinātas iespējas patstāvīgi risināt savas sociālās problēmas, piemēram, saistītas ar ikdienas funkcionēšanu sabiedrībā. Tāpēc ir būtiski pielāgot komunikācijas veidu un metodes, lai bērniem sniegtu nepieciešamo atbalstu un palīdzību, veicinot viņu iesaisti un izpratni par notiekošajiem procesiem.

¹²¹Metodiskais materiāls vecākiem. Bērns ar garīgās attīstības traucējumiem. Pieejams: <https://ieej.lv/MNxDa>

¹²²Persona ar garīga rakstura traucējumiem. Informatīvs materiāls. Pieejams: <https://www.kurzemesregions.lv/wp-content/uploads/2019/02/personas-ar-gariga-rakstura-traucejumiem-2014g-buklets.pdf>

¹²³ Revīzija “Problēmbērni” – pieaugušo neizdarību spogulis”. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/revizija-problemberni-pieauguso-neizdaribu-spogulis>

7.1. Bērna saskarsme ar amatpersonu policijas iecirknī

Bērniem ir pieredze sadarbībā ar pieaugušajiem, bet viņiem var nebūt pieredzes sadarbībā ar pieaugušajiem juridiski nozīmīgā situācijā.¹²⁴ Tamdēļ, ieteicams ievērot šādus pamatprincipus veiksmīgai sarunai ar bērnu policijas iestādē.

Vispirms būtu jāpievērš uzmanība bērnam drošas, ērtas un piemērotas vides izvēlei, kur notiks nopratināšana. Telpas izvēlei, uz kurām tiek aicināts bērns, ir jābūt īpaši izvēlētam un pēc iespējām piemērotām bērniem. Telpām ieteicams būt tādām, kas nerada bērnam sajūtu, ka viņš ir policijas iecirknī.¹²⁵ Bērnam jābūt pārliecinātam, ka viņš nav apdraudēts šajās telpās un ka saruna ir nevis kā sods, bet kā iespēja izprast viņa rīcību un noteikt vispiemērotāko risinājumu bērna izdarītajam likumpārkāpumam. Svarīgs aspekts telpas izvēlē ir arī faktors, ka telpa ir izolēta un nav caurstaigājama. Nebūtu vēlams, lai telpā atrastos vēl kāds cilvēks, izņemot, ja šādu klātbūtni nosaka normatīvie akti vai tas atbilst bērna labākajām interesēm.

Ministru kabineta 2014. gada 20. maija noteikumos Nr. 252 "Kārtība, kādā policija noskaidro, vai bērnam ir īpašas vajadzības, pieaicina kompetentu speciālistu un nodrošina apstākļus bērna īpašo vajadzību apmierināšanai", ir noteikta kārtība, kādā policija identificē bērna īpašas vajadzības, pieaicina kompetentu speciālistu un nodrošina atbilstošus apstākļus šo vajadzību apmierināšanai.¹²⁶

Policijas darbinieks, lai noskaidrotu, vai bērnam ir īpašas vajadzības: vizuāli apskata bērnu, veic pārrunas ar bērnu, sazinās ar bērna vecākiem, aizbildni, bāriņtiesu, audžuģimeni, bērnu aprūpes iestādes vadītāju vai vecāku pilnvarotu personu, pārbauda informāciju NPAIS, ja nepieciešams, sazinās pa tālruni ar ģimenes ārstu vai zvana uz ģimenes ārstu konsultatīvo tālruni. Bērnam ar īpašām vajadzībām, kuram ir dzirdes traucējumi, pieaicina surdotulku. Bērnam, ar kuru radušās saskarsmes grūtības, pieaicina psihologu.¹²⁷

Bērnam, kurš ierodas policijas iecirknī jānodrošina:

- dzeramo ūdeni;
- drošu vidi;
- tualetes apmeklēšanas iespējas;
- bērnam ar kustību traucējumiem – tualeti, kas pielāgota personām ar kustību traucējumiem;
- bērnam ar kustību vai redzes traucējumiem – pārvietošanās iespējas.¹²⁸

¹²⁴Sarunas ar bērnu pamatprincipi vecāku vai likumisko pārstāvju nolaidības un vardarbības gadījuma izvērtēšanā. Dr.psych. Dace Landmane.

¹²⁵Guidelines for Police Officials Dealing with Children. Pieejams: <https://mphc.gov.in/PDF/JuvenileJustice/j4-060314.pdf>

¹²⁶Ministru kabineta 2014. gada 20. maija noteikumi Nr. 252 "Kārtība, kādā policija noskaidro, vai bērnam ir īpašas vajadzības, pieaicina kompetentu speciālistu un nodrošina apstākļus bērna īpašo vajadzību apmierināšanai". <https://likumi.lv/ta/id/266339>

¹²⁷Ministru kabineta 2014. gada 20. maija noteikumi Nr. 252 "Kārtība, kādā policija noskaidro, vai bērnam ir īpašas vajadzības, pieaicina kompetentu speciālistu un nodrošina apstākļus bērna īpašo vajadzību apmierināšanai". 2., 3. un 4. pants.

¹²⁸Ministru kabineta 2014. gada 20. maija noteikumi Nr. 252 "Kārtība, kādā policija noskaidro, vai bērnam ir īpašas vajadzības, pieaicina kompetentu speciālistu un nodrošina apstākļus bērna īpašo vajadzību apmierināšanai". 6. pants.

Administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšanā bērns piedalās ar pārstāvja līdzdalību.

Visā administratīvā pārkāpuma procesā ir jānodrošina bērna tiesības uz pārstāvību, turklāt amatpersonai ir jāņem vērā konkrēto personu iespējas un vēlēšanās patiesi aizsargāt bērna intereses.

Administratīvās atbildības likuma 55. pants prioritārā secībā nosaka to personu loku, kuri var būt bērna pārstāvji:

- 1) viens no likumiskajiem pārstāvjiem (vecāki, aizbildņi, audžuģimene, bērnu aprūpes iestādes pilnvarota persona);
- 2) viens no vecvecākiem;
- 3) pilngadīgs brālis vai māsa;
- 4) bērnu tiesību aizsardzības iestādes pārstāvis.

Ja likumiskais pārstāvis nespēj pilnvērtīgi pārstāvēt bērna intereses, amatpersona, augstāka amatpersona vai tiesa pieaicina citu pārstāvi, ņemot vērā konkrēto personu iespējas un vēlēšanos patiesi aizsargāt bērna intereses un ievērojot šā panta pirmajā daļā noteikto prioritāro secību. Proti, amatpersonai ir piešķirta samērā plaša rīcības brīvība, lai bērna tiesību aizsardzības principu būtu iespējams ievērot.

Tālab bērns administratīvā pārkāpuma procesā piedalās ar pārstāvja līdzdalību. Bērns nespēj pilnā mērā uztvert informāciju par procesā iesaistīto personu tiesībām un pienākumiem, un izvērtēt savas darbības procesā. Tāpēc administratīvā pārkāpuma procesā ir jāievēro pamatprincips, ka visās procesuālajās darbībās, tostarp izmeklēšanas darbībās, kas tiek veiktas attiecībā uz nepilngadīgo, ir **jābūt klāt arī nepilngadīgā pārstāvim**. Procesā ir iespējami atsevišķi izņēmumi, kas ir tieši noteikti likumā, kad procesuālās darbības veikšana ir pieļaujama bez nepilngadīgā pārstāvja klātbūtnes. Piemēram, no Administratīvās atbildības likuma 71. panta ceturtās daļas otrā punkta izriet, ka nepilngadīgā aizturēšanu var veikt bez tā pārstāvja klātbūtnes, taču par aizturēšanu obligāti paziņo nepilngadīgā pārstāvim.

Vienlaikus, amatpersonai, kas veic administratīvā pārkāpuma procesu, ir pienākums izvērtēt, vai nepilngadīgā pārstāvis spēj pilnvērtīgi pārstāvēt nepilngadīgās personas intereses.

Valsts policijas Policista rokasgrāmatā darbā ar cietušajiem (aut.kol.Landmane D., Rinkevics A., Eināts K. (2013)) apkopoti ieteikumi, kā komunicēt ar cietušo bērnu, uz kuru bāzes veidoti ieteikumi, kā komunicēt ar bērnu, kurš ir veicis administratīvo pārkāpumu iecirknī vai policijas iestādē, apvienojot tos ar Apvienoto Nāciju bēgļu aģentūras sniegtajām tehniskajām vadlīnijām, nodrošinot bērniem draudzīgas procedūras.

Administratīvās atbildības likuma 49. panta piektā daļa nosaka, ka bērna nopratināšana izdarāma pārstāvja, bērnu tiesību speciālista¹²⁹, psihologa vai pedagoga klātbūtnē. Arī šīs personas var uzdot jautājumus bērnam. Bērna pratināšanu var veikt administratīvā pārkāpuma procesu veicošā amatpersona, ja viņai ir speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.¹ panta nosacījumiem.

Pirms nopratināšanas sākšanas ieteicams veidot uzticību. Tas ietver draudzīgu un atsaucīgu uzvedību, tas palīdzēs bērnam justies drošāk un nodrošinās iespēju, ka bērns atvērtāk dalīsies ar informāciju.

- Vispirms ieteicams pastāstīt par sevi, savu lomu.
- Ieņemt sēdvietu, kas atrodas vienā līmenī ar bērnu.
- Izstāstīt sarunas mērķi un iepazīstināt bērnu ar viņa tiesībām un pienākumiem. Svarīgi gūt pārliedību, ka bērns ir izpratis viņam sniegto juridiski nozīmīgo informāciju.¹³⁰
- Sākotnēji ieteicams uzsākt sarunu par kaut ko neitrālu, piemēram, pajautā, kādi ir bērna hobiji, intereses.
- Laikā, kad bērns runā, klausieties ar vērību un izmantojiet aktīvās klausīšanās tehnikas, proti, māt ar galvu, "mh", u.tml.
- Balss tonim un runas tempam būtu jābūt mierīgam, nekādā gadījumā nepaceliet balsi.
- Nopratināšanas laikā izvairieties no piezīmju veikšanas, vai ja tas nav iespējams, pabrīdiniet, ka veiksiet pierakstus.
- Ieteicams izmantot skaidru un vienkāršu valodu.
- Nav ieteicams izmantot valodu, kas bērnam nav saprotama, izvairieties no juridiskiem terminiem un sarežģītiem izteicieniem.
- Paskaidrojiet bērnam, ka viņš var uzdot jautājumus vai precizējumus jebkurā laikā.
- Ja nepieciešams dodiet bērnam atpūtas pauzi vai vairākas pauzes.
- Sarunā esiet vērīgi, jo īpaši, ja jūsu rīcībā ir informācija, ka bērns nāk no ārpusģimenes aprūpes, tas norāda uz to, ka saziņā ar bērnu ir jāpielieto traumas sensitīvā pieeja, lai izvairītos no bērna atkārtotas traumatizācijas. Policijas darbiniekam nav jānosaka, vai bērns savā dzīves laikā ir ieguvis psihoemocionālu traumu vai nē, tomēr daži pieturas punkti var palīdzēt rīkoties tā, lai nekaitētu bērnam, kurš iespējams, ir piedzīvojis traumatiskus notikumus savā dzīvē.¹³¹

¹²⁹"bērnu tiesību speciālists" Administratīvās atbildības likuma izpratnē nav domāts kā konkrēts amats. "Bērnu tiesību speciālists" minētajā likumā ir atvērts juridisks jēdziens (ģenerālklausula), kuru tiesību piemērotājam katrā individuālā gadījumā ir jāpiepilda ar saturu. Lai individuālā gadījumā noteiktu, vai persona ir atzīstama par "bērnu tiesību speciālistu", ir jāņem vērā "bērnu tiesību speciālista" mērķis nopratināšanā, kā arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pantā nostiprināto bērnu tiesību aizsardzības principu. Attiecīgi par "bērnu tiesību speciālistu" var būt persona, kura: strādā bērnu tiesību aizsardzības jomā, spēj nodibināt ar bērnu emocionālu saikni, var sniegt bērnam atbalstu nopratināšanā u.tml.

¹³⁰Sarunas ar bērnu pamatprincipi vecāku vai likumisko pārstāvju nolaidības un vardarbības gadījuma izvērtēšanā. Dr.psych. Dace Landmane.

¹³¹Child Protection Unit / Division of International Protection. Pieejams: <https://www.refworld.org/sites/default/files/legacy-pdf/en/2021-0/61b7355a4.pdf>

7.2. Bērns administratīvajā komisijā

Komisija atbilstoši savai kompetencei izskata bērnu administratīvā pārkāpuma lietas un pieņem lēmumus saskaņā ar normatīvajos aktos noteikto. Saskarsme ar bērnu komisijā neatšķirsies no tiem fundamentāliem principiem, kas ir aprakstīti iepriekšējās nodaļās un būtu ievērojami arī komunikācijā ar bērnu, kad viņš ir ieradies uz administratīvā pārkāpuma, ko veicis, lietas izskatīšanu.

Komisiju galvenais uzdevums, izskatot pārkāpuma lietu, ir veikt audzinošo darbu ar bērnu.¹²⁰

Komisijas darbības rezultātā ir jāatbild uz jautājumu: Kādēļ bērns veica likumpārkāpumu?

Nereti, bērni, kuri nonāk konfliktā ar likumu, tiek dēvēti par “grūtajiem bērniem”, tomēr biežāk šajā kategorijā nonāk nevis “grūtie”, bet jūtīgākie un vieglāk ievainojamie bērni. Uzvedība ir līdzeklis, lai komunicētu ar līdzeilvēkiem, grūtību un pārdzīvojumu iespaidā, reaģējot uz notikumiem dzīvē. Tā bērns ar uzvedības risku vai riska situācijā nonācis bērns signalizē par palīdzības nepieciešamību.

Pirms lietas izskatīšanas komisijas galvenie uzdevumi:

Iepazīties ar administratīvā pārkāpuma lietas materiāliem. Saskaņā ar likuma Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem 16. panta trešā daļā noteikto, dokumenti¹³², kuri var būt lietā:

- 1) izziņa no sodu reģistra par bērna (kurš sasniedzis 14 gadu vecumu) agrāk izdarītajiem likumpārkāpumiem;
- 2) izziņa no ģimenes ārsta par bērna veselības stāvokli;
- 3) raksturojums no izglītības iestādes, ja bērns apmeklē izglītības iestādi, vai darbavietas, ja bērns strādā;
- 4) izziņa no pašvaldības sociālā dienesta par bērna sadzīves apstākļiem.

Pienākums iegūt šādas ziņas ir nodarījuma pārbaudes materiālos un krimināllietās, kuras tiek gatavotas nosūtīšanai uz tiesu. Administratīvo pārkāpumu lietās šādas ziņas var arī neparādīties. Tomēr, ja, piemēram, atsūtītajai lietai nav pievienoti visi nepieciešamie dokumenti un tiem ir nozīme lietas pareizā izlemšanā, arī administratīvajai komisijai ir iespēja pieprasīt. Tādējādi komisija apzina un izvērtē bērna iespējamās uzvedības riskus un riska situācijas. Papildus speciālisti var sniegt arī citu rīcībā esošo informāciju par bērnu un viņa ģimeni, piemēram: izglītības iestāde var sniegt informāciju par to, kādu izglītības programmu apgūst bērns, ziņas par bērna izglītības iestādes apmeklētību, raksturot attiecības ar vienaudžiem un uzvedību izglītības iestādē, kā arī bērna likumisko pārstāvju sadarbību ar izglītības iestādi. Sociālais dienests var sniegt informāciju ne tikai par dzīves apstākļiem dzīvesvietā, bet arī par to vai ģimene ir/nav sociālā dienesta redzeslokā, un gadījumā, ja ir, tad saistībā ar kādām ģimenes grūtībām, kā arī bērna likumisko pārstāvju sadarbības attieksmi ar sociālā darba speciālistu.

Komisijai **jāpārbauda**, vai personām, kurām ir **pienākums** piedalīties administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšanā, kā to nosaka Administratīvās atbildības likuma 41. un 44. panta pirmās daļas 2. punkts¹³³, **ir paziņots** par lietas izskatīšanas vietu un laiku, ievērojot normatīvajos aktos noteiktos termiņus.

Pieņemt un izvērtēt administratīvā pārkāpuma procesā iesaistīto personu lūgumus un izlemt par to tālāku virzību.

¹³² šādi dokumenti ir pievienojami arī administratīvā pārkāpuma lietai vai pārkāpuma pārbaudes materiāliem

¹³³ Administratīvās atbildības likums, 41. un 44. pants.

Izskatot administratīvā pārkāpumu lietu, jāievēro normatīvajos aktos noteiktos termiņus (lietas par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu izskata un lēmumu pieņem 15 dienu laikā pēc pārbaudes materiālu vai lietas saņemšanas). Lietu izskata tā bērna dzīvesvietas pašvaldība, kurā bērns faktiski dzīvo (neatkarīgi no tā, kur tika veikts likumpārkāpums).¹³⁴ **Komisijai vispusīgi un objektīvi jānoskaidro administratīvā pārkāpuma lietas apstākļus.**

Izskatot administratīvā pārkāpuma lietas, jāņem vērā bērna garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumus.

Komisijas sēdē **obligāti piedalās** bērns, viens no viņa likumiskajiem pārstāvjiem (vecāki, aizbildņi, bērnu aprūpes iestādes pilnvarota persona) vai bāriņtiesas pārstāvis, sociālā dienesta vai citas pašvaldības institūcijas, kura veic likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem, pārstāvis un policijas pārstāvis. **Ja bērns neierodas uz sēdi attaisnojoša iemesla dēļ, lietas izskatīšana tiek atlikta. Ja bērns izvairās ierasties uz administratīvās komisijas sēdi, administratīvā komisija piemēro audzinoša rakstura piespiedu līdzekli bez bērna klātbūtnes, pamatojoties uz lietā esošajiem materiāliem.**

Komisija drīkst uzaicināt arī personas, kuras var sniegt ziņas par bērnu un viņa izdarīto pārkāpumu, lai noklausītos šo personu paskaidrojumus. Saskaņā ar likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 21. panta trešo daļu, komisija, ja nepieciešams, uz lietas izskatīšanu var uzaicināt bāriņtiesas, izglītības iestādes, sociālās palīdzības iestādes vai ārstniecības iestādes pārstāvi un uzklausā viņa viedokli par piemērojamo audzinoša rakstura piespiedu līdzekli.

Proti, bērnu uzvedības problēmu cēloņus administratīvā komisija var noskaidrot divos veidos:

- informāciju par bērnu pieprasot atbildīgajām institūcijām (piemēram, par dzīves apstākļiem – sociālajam dienestam, bet par uzvedību izglītības iestādē – izglītības iestādei).
- uz komisijas sēdi uzaicinot bāriņtiesas, izglītības iestādes, sociālā dienesta vai ārstniecības iestādes pārstāvi un uzklausot viņa viedokli par piemērojamo audzinoša rakstura piespiedu līdzekli.

Komisijas tiesības un atbildība ir pieprasīt un saņemt no valsts un pašvaldības institūcijām nepieciešamo informāciju komisijas kompetencē esošo jautājumu risināšanai, lai, izskatot bērnu veiktos pārkāpumus, noskaidrotu bērna uzvedības problēmu cēloņus. Primāri ir jāizvērtē iespēju piemērot bērnam audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, nevis administratīvo sodu.

Komisija **pieņem lēmumu** un to paziņo normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā. Pēc visu apstākļu izvērtēšanas komisija pieņem vienu no šādiem lēmumiem:

- piemērot vienu no likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” noteiktajiem pamata audzinoša rakstura piespiedu līdzekļiem vai pamata piespiedu līdzekli un papildu piespiedu līdzekli. Lēmumā norāda termiņu piemērotā audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa izpildes uzsākšanai;
- izbeigt lietu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērnam’;
- atzīt par vainīgu pārkāpuma izdarīšanā un piemērot vienu no likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” noteiktajiem pamata audzinoša rakstura piespiedu līdzekļiem vai pamata piespiedu līdzekli un papildu piespiedu līdzekli. Lēmumā norāda termiņu piemērotā audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa izpildes uzsākšanai”;

¹³⁴ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 19. pants.

- atzīt par vainīgu pārkāpuma izdarīšanā un nosūtīt dzīvesvietas administratīvajai komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanas izvērtēšanai;
- gadījumos, kad bērns pārkāpuma izdarīšanas brīdī ir sasniedzis 11 gadu vecumu, bet nav sasniedzis 14 gadu vecumu, administratīvā pārkāpuma lieta izbeidzama, vienlaikus to atzīstot par pārbaudes materiālu un piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli vai, pēc lietas izbeigšanas, nosūtot pārbaudes materiālu bērna dzīvesvietas administratīvajai komisijai jautājuma par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu izlemšanai.

Komisija savas kompetences ietvaros kontrolē administratīvo pārkāpumu lietās pieņemto lēmumu izpildi. To var veikt gan pieprasot informāciju pašvaldības iestādei, kas to īsteno vai organizējot starpinstitutionālo sanākumi vai arī panākot vienošanos ar institūciju, kas veic lēmuma izpildes kontroli, par regulāru informācijas sniegšanu par lēmumu izpildes gaitu.

Lai palīdzētu bērnam ir nepieciešama īpaša izpratne, tamdēļ saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu pašvaldības administratīvās komisijas (vai bērnu lietu apakškomisijas, ja tāda ir izveidota) priekšsēdētājam, priekšsēdētāja vietniekam un locekļiem ir nepieciešamas speciālas zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā.¹³⁵ Kā arī komisijas locekļu pienākumos ietilpst piedalīšanās komisijas sēdēs, komisijas sēdē izskatāmo administratīvo pārkāpumu lietu savlaicīga izskatīšana un tiesiski pamatota lēmuma pieņemšana, kā arī komisijas locekļa pienākumu pildīšanai nepieciešamo zināšanu regulāra pilnveidošana, tostarp sekojot līdzi normatīvo aktu izmaiņām.

Komisijas sēde var **notikt**, ja komisijas sēdē piedalās ne mazāk kā puse no komisijas locekļiem. Ja uz sēdi ieradusies mazāk nekā puse no komisijas locekļiem, sēde tiek atlikta uz laiku, lai būtu iespējams normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā nosūtīt pavēsti ar uzaicinājumu uz administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšanu. Bērna labākajās interesēs ir laikus veikta lietas izskatīšana, tādējādi nodrošinot iespēju saņemt bērna un viņa ģimenes vajadzībām nepieciešamo atbalstu. Komisijai ir tiesības **atlikt** administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšanu, par to paziņojot ar lietu saistītajām personām, ja objektīvu un pamatotu iemeslu dēļ lieta nav izskatāma (piemēram, lietā trūkst būtiska informācija par bērnu no citām pašvaldības iestādēm), ir nepieciešams uzaicināt uz komisijas sēdi ekspertus, speciālistus, lieciniekus, tulku un citas personas, kā arī citas normatīvajos aktos noteiktās tiesības.

Administratīvā pārkāpuma lietas par bērnu izdarītajiem pārkāpumiem jāizskata atsevišķi no pārējām lietām slēgtā sēdē.

Komisijām būtu jāorganizē administratīvo pārkāpumu lietu uzskaitē un analīze, īpaši, kuri pašvaldības administratīvās komisijas lēmumi ir nodrošinājuši, ka bērns atkārtoti nav nonācis atbildīgo institūciju redzeslokā par jaunu likumpārkāpumu izdarīšanu. Bērnu izdarīto likumpārkāpumu novēršana ir būtiska noziedzības profilakses sastāvdaļa.

Komisijas sēdes ir jāprotokolē. Protokolā jānorāda: sēdes norises vietu, laiku, sēdes darba kārtību, sēdes vadītāju un protokolētāju, klātesošo komisijas locekļu vārdus un uzvārdus, personu vārdus un uzvārdus, kuri uzaicināti uz komisijas sēdi, administratīvā pārkāpuma lietas fabulu vai īsu izskatāmā jautājuma izklāstu, komisijas locekļu balsojumu.

Balsošana komisijas sēdēs ir atklāta. Komisijas locekļiem jāpauž tiesiski pamatots viedoklis par lietā pieņemamo lēmumu, piemērojamā administratīvā soda vai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa veidu un apmēru, ja tiek piemērots administratīvais sods – naudas sods. Komisija pieņem

¹³⁵ Ministru kabineta 2024. gada 16. aprīļa noteikumi Nr. 241 Noteikumi par kārtību, kādā apgūstamas speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu.

lēmumu ar vienkāršu balsu vairākumu. Ja balsis sadalās vienādi, izšķirošā ir komisijas priekšsēdētāja balss. Balsojums tiek fiksēts komisijas sēdes protokolā. Protokolā ierakstāmi arī komisijas sēdes dalībnieku argumenti, iebildumi, paskaidrojumi, ja kādu iemeslu dēļ komisijas loceklis atturas no lietas izskatīšanas, tas tiek fiksēts sēdes protokolā.

Komisijas un pārējās institūcijas var izmanto arī likumā paredzēto iespēju atbrīvot bērnu no atbildības maznozīmīga pārkāpuma gadījumā, ja nepieciešams, aprobežojoties izsakot aizrādījumu, ņemot vērā bērnu vecumposma īpatnības un to, ka bērni vēl tikai veido savu uzvedības modeli un iepazīst sabiedrībā pieņemtās normas un robežas.

Ja bērns un cietušais vai viņu pārstāvji paziņo par izlīgumu līdz administratīvās komisijas sēdes beigām, administratīvā komisija, nepārbaudot lietas materiālus, var pieņemt lēmumu izbeigt lietu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērnam.

Visi komisijas locekļi ir atbildīgi par konfidencialitātes ievērošanu.

Nodaļas kopsavilkums

5 galvenie punkti:

1. Policistam jāievēro cieņpilna, bērnam saprotama un nekaitējoša saskarsme.
2. Jāsamazina emocionālais stress, radot drošu vidi un izmantojot bērnam saprotamu valodu.
3. Neverbālā komunikācija (žesti, balss tonis, poza) ir kritiski nozīmīga.
4. Jāveicina bērna līdzdalība, dodot iespēju izteikties, nevis tikai “nopratinot”.
5. Bērns administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšanā piedalās ar pārstāvja līdzdalību.

Rīcības piemērs:

Policists uzsāk sarunu ar 12 gadīgu zēnu, kurš salauzis parka soliņu. Tā vietā, lai bērnu vainotu par izdarīto, viņš stāsta par situācijas nopietnību bērnam saprotami, uzdod atvērtus jautājumus un ļauj zēnam izskaidrot rīcības iemeslus.

8. Bērna uzvedības cēloņu noteikšana

Šajā nodaļā tiks aprakstīts gadījums un analizēts izmantojot šajās vadlīnijās sniegto teorētisko bāzi par bērna riska uzvedību un riska situāciju. Bērna gadījums analizēts pēc struktūras:

1. Bērna likumpārkāpums.
2. Bērna situācijas paplašinātais apraksts.
3. Starpinstitucionālā un starpprofesionālā sadarbība.

Šī gadījuma apraksts ir tapis balstoties uz sociālo gadījumu, kurš ir aprakstīts metodiskajā materiālā sociālajam darbam ar jauniešiem un pārveidots atbilstoši vadlīniju vajadzībām. Tas ir veidots, lai palīdzētu izprast bērna uzvedības cēloņus, situāciju, kad bērns atrodas riska situācijā un likumpārkāpuma cēloņsakarību. Vēlamies uzsvērt, ka vadlīnijās sniegtie ieteikumi nav universāli un katra bērna situācija, kurš nonāk konfliktā ar likumu ir individuāla, tomēr būtiski ir ievērot šajās vadlīnijās sniegtos ieteikumus bērnam piemērota audzināšana rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanai.

Bērna likumpārkāpums

Situācija: “Pašvaldības policija pilsētas video kamerās pamana puisi, kurš veic huligāniskas darbības uz ielas (rupja sabiedriskā miera traucēšana, kas izpaužas necienā, ignorējot vispārpieņemtās uzvedības normas). Ierodoties notikuma vietā novērojams, ka puīša apģērbs ir netīrs, lai gan mūsdienīgs. Policisti informē jaunieci par ierašanās iemeslu un noskaidro jaunieša identitāti. Noskaidro, ka pārkāpumu izdarījis puisis vārdā Edijs, kuram ir 14 gadi. Noskaidro arī Edija deklarēto un faktisko dzīvesvietu. Tiek pārbaudīta Edija mātes pamatinformācija un kontaktinformācija. Edijs notikuma vietā turpina būt bravūrīgs, saka, ka viņam neko neviens nevar izdarīt, viņu “nevar sodīt”. Policijas darbinieks nekavējoties sazinās ar Edija māti un informē par situāciju un bērna saskarsmi ar likumsargiem. Tiek uzsākts administratīvā pārkāpuma process. Bērnā piešķirts pie administratīvās atbildības saucamās personas statuss saistībā ar administratīvo pārkāpumu sabiedriskās kārtības jomā. Pārbaudot, vai jaunieci iepriekš ir pārkāpis noteikumus, tiek konstatēts, ka tādu nav, kā arī ielūkojoties NPAIS, redzams, ka par bērnu iepriekš neviena institūcija nav ievadījusi ziņas. Policijas darbinieks NPAIS sistēmā ievada informāciju par situāciju, izveidojot bērnam kartiņu. Ar Ediju veiktas profilaktiskas pārrunas un Edijs atklāj, ka iepriekš vairākkārt ir nonācis likumsargu redzeslokā un ir “palaists” un arī šoreiz nekas “nebūs”.”

Pirmreizējais īsa kopsavilkums:

- **Uzvedība** – Edijam tiek novērota sociāli nepieņemama uzvedība, bērns izturas necienīgi arī pret likumsargiem, ir izaicinošs un nesavaldīgs, rupjš. Pazīmes, kas atbilst 5. nodaļā aprakstītajām psiholoģiskā portreta raksturojošajām iezīmēm bērnam, kurš pārkāpj likumu. Turpmākā policista darbība būtu jābalsta uz rīcību, lai izprastu, vai bērns atrodas riska situācijā.
- **Vizuālie novērojumi** – Edijam ir sezonai piemērots apģērbs, tomēr tas ir nekojams, matu sakārtojums nekārtīgs un vērojama nesakoptība, netīrība koptēlā. Šis fakts varētu liecināt par to, ka bērns, iespējams, ilgstoši klaiņo, atrodas sociālā riska situācijā - iespējams, tiek atstāts novārtā, vecākiem nav resursu vai prasmju, lai nodrošinātu bērna vecumposmam piemērotu aprūpi.

- **Periodiski ir nonācis policijas redzeslokā**, tomēr oficiālu datu par to nav. Fakts, ka bērns pats par to pastāsta, liecina, ka, iespējams, bērns ir naivi atklāts vai arī tādējādi izpaužas bērna bravūra.

Turpmākā pilnvarotās amatpersonas rīcība ir vērsta uz to, lai noskaidrotu papildus informāciju no citām iestādēm par Ediju un viņa ģimeni. Papildus informācijas iegūšanai:

- sagatavo sociālajam dienestam oficiālu vēstuli, kurā lūdz apsekot Edija dzīvesvietu un noskaidrot, kādi ir sadzīves apstākļi dzīvesvietā, vai tie ir atbilstoši bērna labvēlīgai attīstībai;
- sagatavo oficiālu vēstuli izglītības iestādei, kurā mācās Edijs un lūdz sniegt informāciju, kāda ir Edija uzvedību izglītības iestādē, piemēram, uzvedība stundu laikā, saskarsme ar citiem bērniem un pedagogiem.

Bērna situācijas paplašinātais apraksts

No sociālā dienesta tiek saņemta šāda informācija:

Edijs, 14 gadi. Dzīvo daudzbērnu ģimenē, ir 3 brāļi un māsa. Ģimenē dzīvo patēvs, jauniešiem ir ļoti labas attiecības, pats apgalvo, ka ir atbalstošas un godīgas attiecības, sauc viņu par tēti. Lai gan puisis bieži stāsta, ka patēvs viņu ir fiziski sodījis, apgalvo, ka pateicoties viņam, iemācījies “izdzīvot vienaudžu vidū”, savā veidā disciplinējies. Edijs neuztver to, kā pazemošanu, bet kā audzināšanas pieeju, jo skaidrs, ka par pārkāpumu ir jāsaņem sods. Par savu bioloģisko tēvu izsakās nievājoši, apgalvo, ka viņš ir alkoholiķis un bezpajumtnieks. Bioloģiskais tēvs vairākas reizes ir bijis ieslodzījumā par automašīnu zādzībām. Lai gan par tēvu izsakās nievājoši, ar pārspīlētu lepnumu stāsta par cietuma noteikumiem un hierarhiju. Māte ir autoritāte, brīžiem verbāli un fiziski agresīva, bet puisis apgalvo, ka tikai tādos brīžos, kad ir pelnījis un nav veicis savus pienākumus mājās. Ārpus mājām māte vienmēr atbalsta un aizstāv, neļauj citiem neko sliktu par viņu teikt. Apsekojot ģimeni dzīvesvietā tiek konstatēts, ka ģimene dzīvo divstābu īres dzīvoklī. Vannas istaba ir koplietošanas, to izmanto visi kāpņutelpas iedzīvotāji, ar atsevišķiem izņēmumiem, kam dzīvoklī ir ierīkota vannas istaba. Ģimenei nav veļas mašīnas. Edijs ar brāļiem un māsu apdzīvo vienu istabu. Dzīvesvieta sociālā dienesta ieskatā ir ar daļējām ērtībām. Ģimene kopumā dzīvo trūcīgi. Edijs ģimenes savstarpējās attiecības raksturo kā kopumā labas, izņemot attiecības ar vecāko no brāļiem, daudz konfliktē, regulāri savstarpēji kaujas. Bieži par viņu izsakās necenzētiem vārdiem. Sarunā ar sociālo darbinieci mājas vizītes laikā ir teicis, ka, pateicoties brālim ir iemācījies kauties, sevi aizstāvēt. Edijs reizēm ir ostījis līmi. Pašreiz līmi neosta. Atklāti stāsta, ka ir draugi, kas lieto apreibinošas vielas, daži ir miruši. Edijs ir komunikabls, viņam ir daudz draugu. Līdz policijas lūgumam sniegt informāciju, ģimene nav nonākusi sociālā dienesta redzeslokā. Sociālais dienests informē, ka tiek konstatēta vardarbība ģimenē un iespējamās, arī citas ģimenes grūtības, nekavējoties tiek uzsākts sociālais darbs ar ģimenei. Edija sociālā situācija tiek novērtēta kā augsta riska.

Informācija no izglītības iestādes:

Edijam ir novērojama sociāla pedagoģiska ielaistība (ar grūtībām lasa un raksta). Ir palicis vairākus gadus vienā klasē un bieži ir mainījis skolas, nav veselīga vienaudžu atbalsta. Ir nesekmīgs vairākos priekšmetos, konsultācijas neapmeklē. Mācās speciālajā skolā, pēc speciālās izglītības programmas 57 - Speciālās izglītības programmas izglītojamiem ar garīgās veselības traucējumiem, 5. klasē. Gan ar klases zēniem, gan citiem zēniem skolā ir bijuši vairāki konflikti, kurus Edijs risināja ar fiziskā spēka pielietošanu. Novērots, ka bieži uz skolu ierodas netīrās un sasmakušās drēbēs. Skolas

tualetē ir pieķerts ostam gaisa atsvaidzinātāju, par ko tika informēta māte. Māte ar skolu sadarbojas formāli, tikai pēc skolas iniciatīvas. Reiz sarunā ar sociālo pedagogu atzina, ka nezina, kā audzināt Ediju, jo pati auga bērnu namā un, laikam Edijs mantos tēva “gēnus” un arī kļūs par noziedznieku tāpat kā viņa tēvs. Kad Edijam bija jādodas pie psihiatra, lai izvērtētu, kura mācību programma viņam ir vispiemērotākā, psihiatrs bija nozīmējis Edijam medikamentus, kurus Edijs sākotnēji lietoja, tomēr šobrīd vairs nelieto. Arī māte uzskata, ka nav nepieciešams “zālot” bērnu.

Kopsavilkums:

Nemot vērā iepriekš iegūto informāciju ir redzams, ka Edijs atrodas sociālā riska situācijā: ierobežoti ienākumi vecākiem, vecāku zināšanu un prasmju trūkums bērnu audzināšanā. Edijs ir piedzīvojis novārtā pamešanu un vardarbības epizodes, kas veicinājusi neuzticību pieaugušajiem un nostiprinājusi agresijas aspektus pret vienaudžiem un pieaugušajiem. Iespējams, Edijam ir nosliece uz atkarību izraisošu vielu lietošanu: gaisa atsvaidzinātāja, līmes ostīšanu, tālab būtu nodrošināmas psihiatra un narkologa konsultācijas un saņemams medicīnas speciālistu redzējumus par Edija personībai un vajadzībām piemērotiem rehabilitācijas pasākumiem. Vienlaikus būtu jānoskaidro Edija kontaktu loks un tā ietekme uz Ediju (iesaisti citās pretlikumīgās darbībās). Kad ir izprasti bērna uzvedības cēloņi, redzams, ka sods – kā naudas sods nedos Edijam iespēju apgūt citu uzvedības veidu, tikai vēl vairāk stiprinās agresīvu un naidīgu uzvedību pret cilvēkiem, veicinot atkarību izraisošu vielu lietošanu un citu likumpārkāpumu veikšanu. Edijam piemērotākais audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis būtu uzlikt par pienākumu piedalīties sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmās, kuras ietvertu pasākumus, lai Edijam mainītu uzvedību un sniegtu visu nepieciešamo palīdzību Edija ģimenei. Kad Edijs un viņa ģimene sāks saņemt viņu vajadzībām nepieciešamo palīdzību, t.i., sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, lai mazinātu vardarbības sekas, mentora pakalpojumu vai arī iesaistīties kādā no sociālajām programmām, ietverot pusaudžu psihoterapiju. Narkologa un psihiatra vizītes. Iesaistīties kādā no interešu izglītības virzieniem. Vecāki, piemēram, saņemtu atbalstu savas vecāku lomas stiprināšanai, izglītojošās nodarbības, patēvs – valsts sociālās rehabilitācijas pakalpojumu vardarbīgas uzvedības mazināšanai, ģimenes asistents sniegtu atbalstu jaunu prasmju apgūšanā, palīdzētu veidot izpratni un sniegtu atbalstu dažādu jautājumu risināšanā u.tml. Ar šo un citu sekundārās prevencijas pasākumu palīdzību būtu iespējams mazināt vai novērst atkārtotu likumpārkāpumu veikšanu, kā arī uzlabot ģimenes kopējo sociālo funkcionēšanu.

Starpinstitucionālā/ starpprofesionālā sadarbība

Šī situācija rāda, ka Edija un viņa ģimenei ir nepieciešama vispusīga palīdzība, lai bērns neturpinātu veikt likumpārkāpumus un apgūtu sociāli vēlamus uzvedības modeļus. Edija likumpārkāpums būtu jāskata komisijā, un pieaicinot iesaistītos speciālistus būtu jālemj par piemērotāko audzinoša rakstura piespiedu līdzekli Edijam – sociālās korekcijas programmas izstrādi, administratīvo pārkāpumu mazināšanai un bērna vajadzībām atbilstošu intervenču nodrošināšanai. Nemot vērā, ka Edija situācija ir komplicēta, tā skar vairākas jomas un norāda arī uz turpmākas koordinētas sadarbības, informācijas apmaiņas, un iesaistīšanās nepieciešamību. Edija sociālā situācija būtu uzraugāma starpinstitūciju un starpprofesionālā sadarbības formā, kuras laikā tiktu noteikti iesaistīto institūciju konkrēti uzdevumi un to termiņi, kā arī atbildīgie par to izpildi, vienlaikus nosakot nākamo starpinstitūciju sanāksmes datumu un laiku, lai novērtētu progresu un lemtu par turpmāko pasākumu nepieciešamību.

Nodaļas kopsavilkums

5 galvenie punkti:

1. Uzvedības cēloņi bieži ir daudzslāņaini – tie var būt saistīti ar ģimeni, vidi, skolēnu attiecībām, traumām.
2. Jāveic kompleksa izvērtēšana, nevis tikai pārkāpuma fiksēšana.
3. Labā prakse – bērna situācijas analīze, kurā iesaistīti vairāku iestāžu speciālisti.
4. Svarīgi “dot telpu” bērna viedoklim.
5. Intervences jāpielāgo konkrētā bērna vajadzībām, nevis “standarta programmai”.

Rīcības piemērs:

Komisija saņem ziņu par bērnu, kurš regulāri pamet mājas naktī. Tiek veikta situācijas analīze, kas atklāj vardarbību un atkarības problēmas starp ģimenē dzīvojošajiem pieaugušajiem. Tiek lemts par sociālās rehabilitācijas pasākumiem gan bērnam, gan ģimenei, nevis formālu sodu - brīdinājumu.